

HUKUK VE DEĞİŞKEN DOĞRULUK: TOULMIN İZİNDE BİR İNCELEME

(Araştırma Makalesi)

DOI: <https://doi.org/10.33717/deuhfd.1375606>

Meriç Seyhan KARACA*

Öz

Hukukî akıl yürütme hukukun her aşamasında içkindir ve her akıl yürütme gibi doğru değerlendirmeyi amaçlar. Hukukta doğruluk meşruluk, hukuka uygunluk veya haklılık olarak karşımıza çıkabilir. Meşruluk da hukuka uygunluk da haklılık da gerekçelerle gösterilir. Argümantasyon, fiilî veya potansiyel fikir çatışmaları ile yürüyen, fiilî veya potansiyel muhatabı gerekçelerle ikna etmeyi amaçlayan bir süreçtir. Dolayısıyla hukukun özel bir tür argümantasyon faaliyeti olduğu söylenebilir. Sağlam argümantasyonun koşul ve gerekleri bulunduğumuz konuma göre değişecektir. Bu çalışmada Stephen E. Toulmin'in argümantasyon teorisi, felsefî arka planı ile birlikte ortaya konmaya çalışılacaktır. Yazar pratik akıl yürütmelerin değerlendirilmesinde şekli mantığın yetersiz olduğunu düşünür ve argümantasyonu "informel/şekli olmayan" mantık olarak görür. Ona göre bir argümanın gücü hem geçerli hem de sağlam olmasından gelir. Toulmin'in düşüncesi, argümantasyonun ve hukukî argümanların değerlendirilmesi için kullanışlı bir çerçeve sağlar. Çalışmanın amacı bu çerçevede hukuk kavramını ve hukukî akıl yürütmeyi yeniden değerlendirmek ve argümantasyon ile hukuk, argümantasyon teorisi ile hukuk teorisi arasındaki değiş-tokuşa işaret etmektir.

Anahtar Kelimeler

Toulmin, Akıl yürütme, Argümantasyon, Hukukî argümantasyon, Gerekleştirme

* Bursa Uludağ Üniversitesi SBE Kamu Hukuku Doktora Öğrencisi, Bursa (karacams@gmail.com) ORCID: 0000-0002-7797-2436 (Geliş Tarihi: 24.07.2023-Kabul Tarihi: 18.09.2023) Yazar, eserinin Derginize ait bilimsel etik ilkelere uygun olduğunu taahhüt eder.

**LAW AND VARIABLE TRUTH:
AN ANALYSIS FOLLOWING TOULMIN**

(Research Article)

Abstract

Legal reasoning is inherent in every stage of law and, like every reasoning, it aims at correct evaluation. Correctness in law can be seen as legitimacy, legality or rightness. Legitimacy, legality and rightness are all shown by justification. Argumentation is a process that proceeds with actual or potential conflicts of opinion and aims to persuade the actual or potential interlocutor with reasons. Therefore, it can be said that law is a special kind of argumentation activity. The conditions for sound argumentation will vary depending on our position. In this paper I shall attempt to present Toulmin's argumentation theory together with its philosophical background. According to Toulmin, formal logic is insufficient in evaluating practical reasoning and argumentation is "informal" logic. The strength of an argumentation requires substantial soundness as well as validity. Toulmin's thought provides a useful framework for evaluating argumentation and legal arguments. My aim is to reevaluate the concept of law and legal reasoning in this framework and to point out the trade-off between argumentation and law, argumentation theory and legal theory.

Keywords

Toulmin, Reasoning, Argumentation, Legal argumentation, Justification

GİRİŞ: HUKUKİ AKIL YÜRÜTME VE DOĞRULUK

Retorik diyalektiğin mukabilidir.

Aristoteles, *Retorik*, 1354a1

Her akıl yürütme ve haliyle hukukî akıl yürütme, doğru bir yargıya varmayı veya doğru tercihte bulunmayı amaçlar. Akıl yürütmenin doğası gereği bir doğruluk unsuru taşıdığı söylenebilir. Hukukî akıl yürütme, yalnızca yargı kararlarında değil hukukî kural, talep ve dayanaklarda da ortaya çıkar; hukukî doğruluk da kimi zaman meşruluğu, kimi zaman hukuka uygunluğu kimi zaman da haklılığı ifade eder. Bir bütün olarak hukuk sisteminin veya yasal düzenlemenin belli standart veya ilkelere uygunluğunun değerlendirildiği durumda meşruluk, genel hükmün özel duruma uygulanmasını içeren yargı kararlarında hukuka uygunluk, hukukî bir talebin yerindeliği konusunda ise haklılık anlamında doğruluktan söz ederiz. Meşruluk olarak doğruluk felsefi/teorik, hukuka uygunluk ve haklılık olarak doğruluk ise hukukî/pratik bir boyuta sahiptir. Doğruluğun bu iki yönü birbirinden ayırt edilebilir ama ayrı değildir. Genel olarak teori pratikten ve özelde hukukun teorisi pratiğinden ayırt edilebilir ama ayrı değildir. Elinizdeki çalışmanın altında yatan temel düşünce budur.

Hukukî doğruluk değere/olması gerekene ilişkindir ve etik bir iddia içerir. Robert Alexy hukukun bir reel/olgusal bir de ideal/eleştirel boyutu olduğunu ve ideal boyutun doğruluk (*correctness*) ve özellikle de ahlâkî doğruluğa atıfta bulunduğunu savunur¹. Hukukun reel ve ideal boyutlarının zorunlu olarak birbirine bağlı olduğunu düşünen Alexy için hem hukuk sistemleri hem de tekil norm ve kararlar bir doğruluk iddiası taşır². Bu doğruluk ihlal edilebilir veya hiçbir zaman tamamıyla karşılanamaz olsa da hukuk kavramsal olarak ve doğası gereği bir doğruluk unsuru içerir³. Bir hukuk düzenini suç çetesinden ayıran budur⁴. Hukukun asgarî etik içeriğe sahip olması her bir hukukî düzenleme veya uygulamanın ahlâkî bir nitelik taşıması gerektiği anlamına gelmez. Kuşkusuz pek çok hukukî düzenlemenin etik bir boyutu yoktur, uyuşmazlıklar etik normlara göre değil yasaya ve

¹ Alexy, Robert: “The Ideal Dimension of Law”, *The Cambridge Companion to Natural Law Jurisprudence*, (ed. George Duke, Robert P. George); Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 314.

² Alexy, “The Ideal Dimension of Law”, s. 314, s. 318.

³ Alexy, “The Ideal Dimension of Law”, s. 317.

⁴ Alexy, Robert: “On Necessary Relations Between Law and Morality”, *Ratio Juris*, C. 2, S. 2, 1989, s. 176.

pratik sonuçlara göre çözümler ve kimi yasalar kimi ahlâkî kodlara aykırı olabilir. Yine de bir kavram ve amacı toplumsal ilişkileri düzenlemek olan bir kurum olarak hukuk, etik bir doğruluk temeline dayanır.

Günlük hayatta ise doğruluk farklı bir biçimde, olguya/olana dair epistemolojik bir iddia olarak karşımıza çıkar. Bilgi Platon'dan günümüze "gerekçelendirilmiş doğru inanç/kanı" olarak tanımlanagelmıştır. Buna göre olguya dair bir düşüncenin bilgi sayılabilmesi için doğru ve gerekçelendirilmiş olması gerekir. Etik veya epistemolojik, her türden doğruluk gerekçe ile gösterilir. Dahası gerekçelendirme sayesinde olgu ile değer, pratik ile teori, epistemoloji ile etik arasında bir köprü kurulabilir; etik doğru ile epistemolojik doğrunun da birbirinden tamamen ayrılamaz ama ayırt edilebilir olduğu ileri sürülebilir. Bu çalışmanın amaçlarından birisi budur.

Her akıl yürütme gerekçelendirme içerir ancak hukuk bakımından gerekçe özel bir önemdedir. Modern hukuk sistemlerinde özne hukukî bir talepte bulunurken, bir hüküm tesis ederken veya bir kanun ihdas ederken daima gerekçelendirme yükümlülüğü taşır. Bu anlamda gerekçelendirme hem doğruluğun göstergesi hem de keyfiliğin panzehiridir. Ayrıca her ne düzeyde olursa olsun sunulan gerekçeler hukuk teorisi ve pratiğini dönüştürme potansiyeli taşır. Bu nedenlerle olsa gerek 20. yüzyılın ikinci yarısında argümantasyon ve hukukî argümantasyon ayrı bir çalışma alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Argümantasyon karşılıklı akıl yürütme olarak tanımlanabilir ve hem diyalektiği, yani doğru düşünme sanatını, hem de retoriği, yani doğru ve etkili konuşma sanatını içerir. Argümantasyon fiilî ya da potansiyel fikir çatışmaları ile yürüyen ve fiilî ya da potansiyel bir muhatapı gerekçelerle ikna etmeyi amaçlayan bir süreçtir. Dolayısıyla sağlam argümantasyon eleştiriye dayanıklı olmalıdır. Böyle bir argümantasyonun nasıl sağlanacağı problemi argümantasyon teorisinin konusunu oluşturur. Bir argümantasyondaki gerekçeler şekli, salt teorik veya kesin mantık çıkarımlarından farklı olarak, kesin olmayan, maddî veya pratik bir içeriğe sahiptir. Bu, bir argümanın sağlamlığının hem maddî hem şekli/usulî koşulları bulunduğu anlamına gelir. Bir argümantasyonun sağlamlık koşulları hakkındaki fikirlerimiz, bulduğumuz felsefî konuma göre belirlenir.

Bu çalışmada hukukî doğruluk ile argümantasyon ilişkisi ve sağlam argümantasyonun koşulları hakkında Stephen E. Toulmin'in görüşleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Toulmin felsefî bir bakış açısından, pratik bir akıl anlayışını merkeze alan bir argümantasyon teorisi kurar. Hukukî argümantasyonun genel argümantasyonun özel bir türünü teşkil ettiğini düşünen

yazar için olgu ile değer, teori ile pratik, epistemoloji ile etik arasında bir geçişkenlik bulunur. Bu doğrultuda ilkin yazarın akılcılık anlayışı, sonrasında akıl ile etik arasında kurduğu ilişki ve nihayet argümantasyon teorisi ele alınacaktır. Böylelikle hukukî doğruluk ile argümantasyon ilişkisi ve hukukun hem teorisinde hem de pratiğinde argümantasyonun önemine dikkat çekilmesi de amaçlanmaktadır.

I. RASYONELLİK VE MAKULLÜK

Matematik kesinliği her şeyde olmasa da maddesiz şeylerde talep etmeli.

Aristoteles, *Metafizik*, II, 3, 995a15-16

Hakikati korumak için alışkın olduklarımızdan vazgeçmek daha iyi, hatta gerekli görünüyor, özellikle de filozof için.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1096a13-15

Stephen E. Toulmin düşünce hayatı boyunca hesaplayan ve kesin sonuçlara varan teorik bir aklı tamamlayan, gerçekliğe uyum sağlayarak eylemlerimizi yönlendiren pratik bir aklı vurgular. Yazarın akılcılık anlayışı bütün bir felsefesini ve argümantasyon teorisini şekillendirir. Her tür akıl yürütme sürecinin bütün bir dilin kullanımı faaliyetini içerdiğini düşünen yazar için 17. yüzyıla kadar insan aklının uyum sağlama ve matematik kesinlik olmak üzere iki yönü vardır⁵. Doğruluk ölçütü olarak kesinlik Platon'un "bağımsız yarı-geometrik varlıklar" olarak idealar düşüncesine dayanır ve özellikle Galileo, Descartes ve Hobbes'tan sonra matematik kanıtların saygınlığı, düşünürleri şekli olmayan argümantasyon biçimlerini dışlamaya yöneltmiştir⁶. Bu doğrultuda felsefeciler mantıkî biçim sorununa odaklanmış rasyonel işlev ve entelektüel uyum sorunlarını görmezden gelmiştir⁷. Sonuçta rasyonalite, kesinlik ve zorunluluk aynı şey olarak anlaşılmış, teori ile pratik, mantık ile retorik, rasyonalite ile makullük arasında karşıtlık görülmüş ve bu durum aklın dengesini yitirmesi ile sonuçlanmıştır⁸.

⁵ **Toulmin**, Stephen: *Knowing and Acting: An Invitation to Philosophy*, Macmillan, New York, London 1976, s. 55 (Knowing and Acting); **Toulmin**, Stephen: *Return to Reason*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2001, s. 14.

⁶ **Toulmin**, S., "Rationality and The Changing Aims of Inquiry", *Studies in Logic and the Foundations of Mathematics*, (ed. Patrick Suppes, Leon Henkin, Joja Athanase, Gr C. Moisil); *Proceedings of the Fourth International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science*, Bucharest, 1971, Elsevier, 1973, C. 74, s. 885, doi:10.1016/S0049-237X(09)70406-9; **Toulmin**, *Return to Reason*, s. 14.

⁷ **Toulmin**, Stephen: *Human Understanding*, Clarendon Press, Oxford 1972, C. I, s. vii, (Human Understanding).

⁸ **Toulmin**, *Return to Reason*, s. 12-13.

Toulmin, Descartes sonrası modern felsefenin iki temel varsayımına dayandığını düşünür. Bunlardan ilki dilin doğasına, ikincisi ise felsefenin amaçlarına ilişkindir. İlk dilin temel işlevinin gerçekliği temsil etmek olduğu ve dolayısıyla dilin yapısı gerçekliğin yapısını yansıttığı düşünülür. Doğrudan olgu durumlarını temsil eden ifadeler olarak “önergeler” (*proposition*) hem anlam hem de doğruluk birimi olarak anlaşılır. Etik yahut estetik ifadeler bir doğruluk değeri taşımadıklarından anlamlı oldukları da söylenemez. Anlam ile doğruluğun aynı şey olarak ele alınmasının izi de Platon’a kadar sürülebilir. Bu doğrultuda felsefenin amacı, zaman ve mekândan bağımsız önergeler olarak ifade edilmiş evrensel ilkeleri içeren şekli bir sistemin ortaya konulması olarak görülür. Sabit kavram ve önermelerin bağlamdan bağımsız ve genel Hakikati ifade etmesi beklenir ve felsefe değişken tikel durumlara değil evrensel geçerli ilkelere, pratiğe değil teoriye özgülendir. Sonuçta evrensel ilke tartışması, sınırlı ve geçici fikir beyanları tartışması olan retorikten kesin bir biçimde ayrılır. 20. yüzyıl sonlarında ise durum yavaş yavaş değişir. Felsefenin odağına zamandan bağımsız önermeler yerine belirli bir zamanda, belirli koşullarda, belirli insanları ilgilendiren “ifadeler” (*utterance*) yerleşir. Anlam birimi ve felsefi incelemenin konusu olarak ifadeler ve farklı kavramlar ile belirli bir bağlam, zaman ve yerde gerçekleşen eylemler arasında bir ilişki kurulur. Çoğu filozof için fikirlerin doğruluğu içsel bir tutarlılıktan ziyade belirli bağlamlara uygunlukla değerlendirilir hale gelir. Böylelikle felsefenin merkezine, mantık ve teori ile aynı düzeye, pratik ve retorik yerleşir. Önergelerden ifadelere, teoriden pratiğe geçiş *epistêmê*’den⁹ *phronêsis*’e¹⁰ geçişi getirir ve esasında bu yaklaşım da yeni değildir. Descartes’tan önce Aristoteles ve onu izleyen filozoflar teori kadar pratikle de ilgilenmiş, şekli *rasyonalitenin* (*epistêmê*) katı iddialarının ötesine geçen insanın *makullüğüne* (*phronêsis*) dair daha kapsamlı iddiaları temel almıştır. Toulmin’e göre uygulanma iddiasında olan bir teori Platon’un geometrik metodolojisini değil Aristoteles’in pratik metodolojisini benimsemelidir¹¹.

Toulmin’e göre insan aklını sahip olduğu fikirlerde değil değişen durumlar karşısında bu fikirleri değiştirmeye hazır olmasında gösterir¹². Dola-

⁹ ἐπιστήμη: bilgi, bilim, teorik bilgi

¹⁰ φρόνησις: bilgelik, sağgörü, pratik bilgi

¹¹ **Toulmin**, Stephen: “Rationality & Reasonableness: From Propositions to Utterances”, *Revue Internationale de Philosophie*, C. 50, S. 196 (2), 1996, s. 297-305.

¹² **Toulmin**, Human Understanding, s. vii-viii; **Toulmin**, Stephen: “From Logical Systems to Conceptual Populations”, *PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association*, C. 1970, 1970, s. 564, doi:10.1086/psaprocbienmeetp.1970.495787, (“From Logical Systems”).

yısıyla rasyonalite, fikirlerin tutarlı bütünlüğünden ziyade yeni durumlar karşısında değişebilir olmalarına ilişkindir¹³. Bu, teorik ya da pratik her tür akıl yürütme için geçerlidir¹⁴. Bir bilimin rasyonel olması başka şey, içerdiği argümanların mantıklı olması başka şeydir¹⁵. Saf matematik gibi önerme sistemlerinin “mantıklı” olması, kavramsal değişikliklerin “rasyonalitesinden” ayırt edilmelidir¹⁶. Rasyonalite herhangi bir fikir veya önermeler topluluğunun mantıken sistemli olmasından veya yegâne otorite kabul edilmesinden ziyade bir grup fikir veya kavramı bir diğerine tercih etmeye hazır olunması ile ilgilidir¹⁷. Farklı teorileri kıyaslamak veya kavramsal yenilikleri değerlendirmek için şekli analizin ötesine geçilmesi gerekir¹⁸. Bilim tarihi birbirini izleyen önermelerin kayıt altına alınmasından değil tarih içinde gelişen “kavram popülasyonlarından” oluşur¹⁹. Kavram değişikliklerini çevreleyen rasyonel faaliyetin pratik veya entelektüel gerekleri ile kavramların bu faaliyetin rasyonelliğine bulunduğu katkıları değerlendirerek mevcut kavramları mevcut sorunların fiili gereklerine uygunluk bakımından değerlendirebiliriz²⁰. Bu hali ile rasyonalite kavram ve inançların statüsünde değil dinamiğinde görünür olur. Her disiplinin kendi açıklama biçimi, amacı ve geleceğe dönük stratejileri vardır, dolayısıyla ne kadar matematik kesinlikte olursa olsun her bilimin empirik bir içeriği bulunur²¹.

Hem insan bilimlerinde hem de doğa bilimlerinde bir yorum unsuru vardır²². Hem bilimde hem de sanatta teknik meseleler kadar, bunların politik veya kültürel bağlamda etkileşimde bulunduğu daha geniş kapsamlı meseleler de dikkate alınır²³. Ayrıca her bilim insanı, belirli bir doğal ve sosyal çevrede yaşar²⁴. Dolayısıyla her bilgide bir öznellik unsuru vardır. Bütün

¹³ Toulmin, *Human Understanding*, s. vii-viii.

¹⁴ Toulmin, *Human Understanding*, s. 486.

¹⁵ Toulmin, “From Logical Systems”, s. 558.

¹⁶ Toulmin, *Human Understanding*, s. 127.

¹⁷ Toulmin, Stephen: “Rationality and Scientific Discovery”, PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, s. 405, C. 1972, 1972; Toulmin, *Human Understanding*, s. 84.

¹⁸ Toulmin, *Human Understanding*, s. 64.

¹⁹ Toulmin, *Human Understanding*, s. 478.

²⁰ Toulmin, *Human Understanding*, s. 488.

²¹ Toulmin, “Rationality and Scientific Discovery”, s. 406.

²² Toulmin, Stephen: “The Construal of Reality: Criticism in Modern and Postmodern Science”, *Critical Inquiry*, C. 9, S. 1, 1982, s. 95, doi:10.1086/448190, (“The Construal of Reality”).

²³ Toulmin, “The Construal of Reality”, s. 104.

²⁴ Toulmin, “The Construal of Reality”, s. 99.

bilimsel gözlemin gözlemci ile gözlenen sistem arasında etkileşimleri içerdiğini kabul ettiğimizde maddî nesnelere bile saf nesnel bir biçimde ele alınması mümkün görünmez²⁵. Yine de bu, yorumların keyfî ya da belirsiz, salt öznel olduğu anlamına gelmez²⁶. Doğru ya da yanlış, kabul edilebilir ya da edilemez yorumlar, inceleme konusunun gereklerini ne ölçüde ve hangi bakımlardan karşıladığına göre, tercihlerimizi ne ölçüde başka temel veya nedenlerle destekleyebildiğimize göre ayırt edilebilir²⁷. Dolayısıyla evrensellik ile keyfilik arasındaki denge yine yorumun amaç ve bağlamına bakılarak kurulabilir. Kolektif rasyonel faaliyetlerin veya disiplinlerin tarihsel gelişimini, farklı zamanlarda yürürlükte bulunan kavram popülasyonlarının değişimi ile birlikte değerlendirmekle kavramların “uyum işlevlerini” anlayabiliriz²⁸. Toulmin buna “ekolojik” yorum der. Böyle bir yorum, mantık ile akılcılığı özdeş gören bir mutlakçılığa ya da kavram değişikliklerini yalnızca dil veya kültür farkına bağlayan bir rölativizme savrulmaktan bizi korur.

“Eğer tarihsel ve antropolojik kanıtların kapsamlı bir incelemesi, tüm birey ve toplulukların belirli amaç ve yararları paylaştığını gösteriyorsa o zaman bunlara karşılık gelen ve bütün insanların tecrübesine uygun evrensel maksimlerin olabileceğini kabul etmekte haklı olabiliriz. Diğer yandan birey ve grupların mevcut yararları gerçekte farklılık arz ediyorsa bu durum herhangi bir öncel “evrensel” önyargılar olmaksızın kabul edilmelidir.”²⁹

Sonuç olarak Toulmin teori ile pratik, mantık ile retorik, bilgi ile yorum arasında bir karşıtlık bulunmadığını, bu alanların akıl yürütmeyi değerlendirmeye konusunda farklı reçeteler sunarak birbirini tamamladığını ve pratikte birbirinden ayrılamaz olduğunu savunur. Astronomi ve geometri gibi bilimlerin rasyonalitesi karşısında anlatıların makullüğü zayıf bir kavram haline gelmiş, şekli tutarlılık ve tümdengelimci kanıt diğer türden fikirlerin asla edinemeyeceği özel bir saygınlığa kavuşmuştur. Toulmin modern öncesi dönemde olduğu gibi, mutlak bir kesinlik veya zorunluluğu amaçlamaksızın makullüğe de rasyonalite kadar önem vermemiz gerektiğini, bunun entelektüel bir sorumluluk olduğunu savunur. Dolayısıyla şekli argümanlar ile maddî argümantasyon arasında bir ayırım yapılmalıdır. Gündelik tecrübemizin daima “bir yer” ve “bir zamana” atıfta bulunduğunu ancak teorik soyutlamaların “daima” ve “her yerde” uygulanma iddiasında olduğunu işaret

²⁵ Toulmin, “The Construal of Reality”, s. 106.

²⁶ Toulmin, “The Construal of Reality”, s. 103.

²⁷ Toulmin, “The Construal of Reality”, s. 107.

²⁸ Toulmin, Human Understanding, s. 493.

²⁹ Toulmin, Knowing and Acting, s. 213-214.

eden yazar, akılcılık anlayışımıza makul olanı, somut ve insanî durumları dahil ederek, teori ile pratik, mantık ile retorik arasındaki dengeyi yeniden kurabileceğimizi savunur. Zira ona göre ne rasyonalite ne de makullük hayatlarımıza tek başına kılavuzluk edebilir. Fiiliyat sadece eylemlerimiz değil ideallerimiz tarafından da şekillendirilir. Dolayısıyla modernitenin sabitlik mitini ve rasyonalite, kesinlik ve zorunluluğu tek bir felsefî pakete koyma amacını bir yana bırakmamız gerekir³⁰.

Özetle Toulmin'e göre aklın bir hesaplayan bir de uyum sağlayan iki yönü vardır. Bu iki yön birbirine zıt değil birbirini tamamlar olmakla akılcılık salt rasyonalite olarak değil daha geniş anlaşılmalıdır. Yine akılcılık ile mantık, kesinlik ile doğruluk ve zorunluluk farklı şeylerdir. Bu doğrultuda teori ile pratik, mantık ile retorik, bilgi ile bilgelik, rasyonellik ile makullük birbirinden ayrı değil geçişkendir. Dile bakış bilgiye bakışı belirler, başka deyişle dil ile akıl geçişkendir. Bugün bir argümantasyonda mantıkî ve retorik boyutların iç içe geçmiş olduğu genel kabul görür³¹. Argümantasyon rasyonel bir ikna girişimi, ya da başka deyişle nedenlerle (*reasons*) ikna etme girişimi olarak kabul edilir³². Toulmin önermeler kadar itirazların (*opposition*) da dikkate alınmaya başladığı “diyalektik dönüş”ün öncülerinden biri olarak görülür³³. Argümantasyona anlamını veren tam da bir iddiaya karşı ileri sürülen itirazdır³⁴. Felsefede ve bilimde, teoride ve pratikte, etikte ve hukukta akılcılık biçimden ziyade işlevle, şekli geçerlilikten ziyade maddî ihtiyaç ve gereklerle ilgilidir. Akılcılık teorik tutarlılıktan fazlasını, amaç ve sonuçları değerlendirmeyi de içerir. Hem doğal hem de sosyal bilimlerde, kesinliği ile ideal matematikte bile, bir makullük unsuru bulunur. Hakikatin değişmez olduğu iddia edilir ama doğruluk geçişkendir. Böyle bir doğruluk haliyle bilgi kadar etikle de ilgilidir. Sonraki bölümde Toulmin'in akıl ile etik arasında gördüğü ilişki ve ahlâkî akıl yürütme konusundaki görüşleri ele alınacaktır.

³⁰ Toulmin, Return to Reason, s. 12-16, 21, 27, s. 207-214.

³¹ Bermejo-Luque, Lilian: “Toulmin’s Model Of Argument and The Question of Relativism”, Arguing on The Toulmin Model: New Essays in Argument Analysis and Evaluation, (ed. David Hitchcock, Bart Verheij); Springer, Dordrecht 2006, s. 74.

³² Bermejo-Luque, s. 76.

³³ Slob, Wouter H.: “The Voice of the Other: A Dialogico-rhetorical Understanding of Opponent and of Toulmin’s Rebuttal”, Arguing on The Toulmin Model: New Essays in Argument Analysis and Evaluation, (ed. David Hitchcock, Bart Verheij); Springer, Dordrecht 2006, s. 165.

³⁴ Slob, s. 165.

II. AKIL VE ETİK

O halde erdem, logos tarafından ve makul insanın belirleyeceği gibi belirlenen, tercihlerle ilgili bir huydur.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1106b36-11077a1

Toulmin ahlakî kararlarımız için hangi nedenlerin iyi olduğu sorusundan yola çıkar. Ona göre bu kısaca aklın etikteki yerinin ne olduğu sorusudur. Yazar iyinin ne olduğu sorusuna cevap vermeyi ve etik literatüre bir katkıda bulunmayı değil iyi nedenlerin neler olduğunu ve geçerli etik argümanları belirlemeyi amaçlar. Toulmin, David Hume'un değer yargılarının doğru veya yanlış, akla uygun ya da aykırı olmasının mümkün olmadığı, değer fikrinin tümüyle bir vehim olduğu düşüncesine karşı çıkar. Ona göre ne zaman ahlâkî bir karar vermek durumunda kalsak bildiğimiz kadarıyla ilişkili olguları değerlendirip sonrasında bir yargıda bulunuruz ve böylelikle olguya dair bir nedenden etik bir sonuca varırız. Mantığın ispatlayıcı çıkarımı ile bilimin tümevarımcı çıkarımı yanında bir de bu türden çıkarımlar bulunur ki yazar bunlara “değerlendirici” (*evaluative*) çıkarımlar der. Olgulardan değerlere varan bu tür çıkarımlar etik argümanlara özgüdür³⁵.

Toulmin geleneksel etik doktrinleri üçe ayırır. Değer ile nitelik kavramları arasında bir ayrıma dayanan nesnel yaklaşıma göre “iyi” veya “doğru” nesnenin bir niteliğidir³⁶. Bu doğrultuda etik uyumsuzluklar hileye, doğal bir bozukluğa, usulün yanlış uygulanmasına, dil veya tanım farklılığına dayanır³⁷. Bu nedenler ortadan kaldırıldığında etik yargılar arasındaki uyumsuzluk da ortadan kalkacaktır. Öznel yaklaşım değer ile nitelik, doğru ile güzel (*pleasant*) arasındaki ayrımı reddeder ve bir şeyi iyi veya doğru olarak nitelerken ona öznel duygularımızı yansıttığımızı savunur³⁸. Bu hali ile doğruluk kişisel tercih meselesi haline gelir³⁹. Etik doktrinlerden üçüncüsü ve en yenisi buyruk (*imperative*) yaklaşımıdır. Bu yaklaşımı benimsemiş birisi yalnızca matematik veya mantık kanıtlarının veya bilimsel doğrulamanın herhangi bir ifade için “iyi neden”ler olabileceğini varsayar⁴⁰.

³⁵ Toulmin, Stephen E.: *An Examination of The Place of Reason in Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge 1953, s. 2-4, 38, (Reason in Ethics); Hume, David, *A Treatise of Human Nature*, (ed. L. A. Selby-Bigge); Clarendon Press, Oxford 1960, s. 455-458.

³⁶ Toulmin, Reason in Ethics, s. 9.

³⁷ Toulmin, Reason in Ethics, s. 17.

³⁸ Toulmin, Reason in Ethics, s. 29.

³⁹ Toulmin, Reason in Ethics, s. 29.

⁴⁰ Toulmin, Reason in Ethics, s. 46.

Buyruk yaklaşımına göre etik kavramlar nesneye yahut öznenin zihnine karşılık gelmez zira değer yargıları herhangi bir nitelik veya süreçten hareketle belirlenemez⁴¹. Ahlâkî cümleler nida, ünlem, haykırış yahut buyruk ifadedir ve dolayısıyla doğruluk veya yanlışlık değerlendirilmesine tabi tutulamaz⁴². Toulmin geniş anlamı ile doğrulamanın rasyonel gerekçelendirme olduğunu, etik akıl yürütmenin mümkün olduğunu, kimi akıl yürütmelerin iyi kimilerininse kötü olduğunu ve kimi argümanların doğru sonuçlara vardığı için geçerli kimilerininse yanlış sonuca vararak geçersiz olduğunu düşünür⁴³. Ona göre hangi davranış biçiminin doğru olduğu sorusu, bir davranışı diğerine tercih etmek için bir neden bulunup bulunmadığı sorusudur ve onun için önemli olan bir değerlendirci çıkarımı geçerli yahut geçersiz yapmanın ne olduğudur⁴⁴. Sözü geçen yaklaşımların üçü de bu soruya bir cevap sağlamaz ancak her üçü de etik hakkında önemli fikirler içerir. İlk nesnel yaklaşımın hatırlattığı üzere etik yargılar için “iyi bir neden” bulunmadıkça birbirine zıt yargıların uyumsuzluğunu açıklamak mümkün değildir⁴⁵. İkinci olarak öznel yaklaşımın vurguladığı üzere uygun bulma ve yükümlülük duyguları ahlâkî yargılarımız ile yakından ilişkilidir⁴⁶. Son olarak da buyruk yaklaşımının vurguladığı retorik güç, etik yargıların en önemli niteliklerdendir⁴⁷.

Toulmin etik ile akıl arasındaki ilişkiyi ortaya koymak için etiğe dair felsefi yaklaşımları böylece belirledikten sonra genel olarak akıl yürütmenin ne olduğu ve hangi alanlarda kullanıldığı sorusuna yönelir. Yazar, bir önermenin doğruluğunun veya bir argümanın geçerliliğinin ona inanan kişi ile bir ilgisi bulunmadığına, ifadenin kendisinin inanılmaya değer olup olmaması ile ilgili olduğuna dikkat çeker⁴⁸. Bu anlamda doğruluk ifadelerine ait bir nitelik olmakla salt öznel bir mesele değildir. Hangi önermelerin doğru olup olmadığı sorusu doğruluğa dair felsefi teorilerin konusunu oluşturur. Bir sonucu inanılmaya değer kılan kimi filozoflar için bir olguya karşılık gelmesi, kimileri için diğer inançlarımızla tutarlı olması, bir ekole göre onu kullananın bir diğerine göre işçi sınıfının faydasıdır ve Toulmin’e göre bu teoriler yukarıda yer verilen etik teorilerle kıyaslanabilir⁴⁹. Doğruluğun bir

⁴¹ Toulmin, Reason in Ethics, s. 48.

⁴² Toulmin, Reason in Ethics, s. 49, 52.

⁴³ Toulmin, Reason in Ethics, s. 52-53.

⁴⁴ Toulmin, Reason in Ethics, s. 28, 41.

⁴⁵ Toulmin, Reason in Ethics, s. 63.

⁴⁶ Toulmin, Reason in Ethics, s. 63.

⁴⁷ Toulmin, Reason in Ethics, s. 63.

⁴⁸ Toulmin, Reason in Ethics, s. 71.

⁴⁹ Toulmin, Reason in Ethics, s. 73.

önermenin olguya uygunluğu olduğunu savunan yaklaşım “uygunluk” (*correspondence*) kuramı, diğer önermelerle tutarlılığı olduğu savunan yaklaşım “tutarlılık” (*coherence*) kuramı olarak bilinir⁵⁰. Yazar doğruluğu belirli bir kişi veya grubun tavır, menfaat veya refahına göre değerlendiren yaklaşımların öznel, doğruluğu önermenin bir niteliği olarak gören uygunluk ve tutarlılık yaklaşımlarının ise nesnel doktrinler olduğuna işaret eder⁵¹. Ona göre bu yaklaşımlar içinde en akla yatkın olanı uygunluk kuramıdır⁵². Tanımlayıcı ifadeler söz konusu olduğunda doğruluk ölçütü olarak olguya uygunluk işe yarar, zira böyle bir ölçüt sayesinde ifadenin amacına hizmet edip etmediği belirlenebilir⁵³. Toulmin’in anladığı hali tanımlama, olgunun ifade edilmesinden ibaret değildir. Ona göre bir tanımlamayı muhatabı, konusu, tanımlayan kişinin bu ikisine karşı konumu, ifadenin amacı/işlevi ve gerçekte bu amaca ne kadar hizmet ettiği belirler⁵⁴. Dolayısıyla herhangi bir şey için tek bir tanım bulunduğu söylenemez⁵⁵. Yine bir tanımlama ifadesi değer ifadesinden farklıdır ancak tanımlama, değer ifadeleri de dahil olmak üzere farklı türden ifadeler gerektirir⁵⁶.

Her cümlemin ve her tür akıl yürütmenin kendi mantıkî ölçütleri bulunduğunu düşünen Toulmin’e göre bu ölçütler her ifadenin kendi tekil, özel kullanımını dikkate alınarak keşfedilebilir. Akıl yürütmeyi dogmatik olarak tek bir biçimde tanımlama gayreti onu matematik ve bilime özgüleme tehlikesi içerir⁵⁷. Oysa akıl çok yönlüdür ve dil tek amaçlı bir alet değildir; süregelen bir biçimde şekillendirip değiştirir, yeni işlevler gerçekleştirmek için yeni akıl yürütme ve kavram türleri ilave eder, tecrübe doğrultusunda eskileri yeniler ve böylelikle eski tanıdık amaçlara daha iyi hizmet eder⁵⁸. Bu doğrultuda etik akıl yürütmenin ölçütleri, bir parçası olduğu koşul ve eylemler dikkate alınarak belirlenebilir. Başka deyişle ahlâkî kararlarla ilgili gerekçelerin hangilerinin iyi hangilerinin kötü olduğu, etik ifadelerin kullanıldığı durum ve eylemlerin bilinmesi ile belirlenebilir⁵⁹. Yazar geçerli etik argümanları geçersizlerden ayırmak için etîğin işlevini belirlemek ve akıl yürütmenin

⁵⁰ Uzun, Ertuğrul: Hukuk Metodolojisinin Sorunları, 2. Baskı, Nora Kitap, İstanbul 2017, s. 54, 60.

⁵¹ Toulmin, Reason in Ethics, s. 73-74.

⁵² Toulmin, Reason in Ethics, s. 74.

⁵³ Toulmin, Reason in Ethics, s. 79.

⁵⁴ Toulmin, S. E./Baier, K.: “On Describing”, Mind, C. 61, S. 241, 1952, s. 15.

⁵⁵ Toulmin/Baier, “On Describing”, s. 20.

⁵⁶ Toulmin/Baier, “On Describing”, s. 30.

⁵⁷ Toulmin, Reason in Ethics, s. 83

⁵⁸ Toulmin, Reason in Ethics, s. 83.

⁵⁹ Toulmin, Reason in Ethics, s. 84.

yaptıklarımızı nasıl etkilediği sorusunu yanıtlamak gerektiğini düşünür⁶⁰. Bunun için etiğin tarih içindeki gelişimine bakılabilir. Farklı etik ilkeler farklı düzeylerde uzlaşma konudur⁶¹. Belirli bir insan topluluğunu toplum kılan, üyeler arasındaki karşılıklı saygının derecesidir ve etik, bir toplum üyelerinin eylem, çıkar ve arzularının uyumlu bir biçimde karşılanması işlevini görür⁶². Etiğin işlevi kısaca önlenebilir acıdan kaçınılması olarak belirlenebilir⁶³.

Toulmin ahlâkî akıl yürütmenin iki düzeyini ayırt eder. Ona göre eylemlerin doğruluğu sorunu eylemin belirli bir toplumun ahlâkî koduna uygun olup olmadığı sorunudur. Eylemlerinin doğruluğunun gerekçelendirilmesi söz konusunda olduğunda nihaî gerekçe, eylemin kabul görmüş bir sosyal pratikle ilişkilendirilmesinin ötesine geçemez. Kimi zaman doğru eyleme dair çatışan iddialar bulunur. Bu durumda bir ölçüp tartma süreci zorunludur ve eylemin doğruluğuna ilişkin evrensel bir test olarak tek bir etik ilkeye güvenilemez. Kimi zaman ise tekil eylem ile ilgili herhangi bir ilke bulunmaz. Böyle durumlarda sosyal pratiğin kendisinin gerekçelendirilmesi ihtiyacı doğar ki bu doğrultuda tekil eylem öngörülen sonuçlara göre değerlendirilir. Ahlâkî akıl yürütme öylesine karmaşıktır ki durumların çeşitliliği dikkate alındığında tek bir mantikî ölçütün bütün gerekleri karşılaması beklenemez⁶⁴.

Ahlâkî akıl yürütme tekil eylemlerin değerlendirilmesinden ibaret değildir. Toulmin belirli bir etik kod içinde, doğruluk standardı olan sosyal pratiklerin sorgulanamayacağını vurgular. Birbirinden farklı sosyal pratiklerin varlığı gibi durumlarda ise bir bütün olarak bu standartların sorgulanması söz konusudur. Etik bakımdan nötr bir olgunun ahlâkî yargı için iyi bir neden oluşturabileceğini ve benimsenmeye değer bir pratik ortaya çıkarabileceğini düşünen Toulmin için ancak mevcut kurumları olduğu gibi kabul etmeyerek eleştirebilen birisi olgu ile değer arasında bir köprü kurabilir. Aklın sonuçları değerlendirip kıyaslayan kısmı doğrudan iyinin ne olduğunu belirlemese de bütün bilimlerde olduğu gibi mevcut veri üzerinde çalışır, mutlak ya da nihaî olmasa da hangi eylemlerin tatmin edici olduğunu fark etmemizi ve onlardan davranış kuralları çıkarmamızı mümkün kılar. Ahlâkî akıl yürütmenin mantığı budur⁶⁵.

⁶⁰ Toulmin, Reason in Ethics, s. 131, 223.

⁶¹ Toulmin, Reason in Ethics, s. 142.

⁶² Toulmin, Reason in Ethics, s. 135-137, 223.

⁶³ Toulmin, Reason in Ethics, s. 142.

⁶⁴ Toulmin, Reason in Ethics, s. 144-148.

⁶⁵ Toulmin, Reason in Ethics, s. 148-149; s. 223-224.

Görüldüğü üzere Toulmin için aklın uyum sağlama yönündeki pratik işlevi nedeni ile etik ile yakın ilişkisi bulunur. Dolayısıyla genelde pratik özelde etik akıl yürütmenin doğruluk ölçütleri, şekli ve kesin kurallarla değil maddî değişkenlere göre belirlenebilir. Ona göre doğruluk ile kesinlik aynı şey olmamakla pratik akıl yürütme alanında kesin sonuçlara varmayı hedeflememelidir. Ancak bu ahlâkî yargılarımızın tamamen belirsiz veya keyfi olduğu anlamına gelmez. Herhangi bir ahlâkî yargıda bulunurken, eylemlerimize kılavuzluk eden etik ilkeleri belirler veya eleştirirken mevcut olguları ve doğabilecek sonuçları zorunlu olarak dikkate alırız. Kendimizi şekli mantığın matematik kesinliği ile sınırlamadığımız müddetçe etik alanında da akılcılıktan söz edebiliriz.

Alexy, ahlâkî akıl yürütme kurallarının gerekçelendirmesi sorununa Toulmin'in önerdiği çözümün çok yetersiz olduğunu düşünür⁶⁶. Ona göre "gereksiz acıdan kaçınmak" tam olarak faydacı teoriye ait bir fikirdir ve genel bir kural olmak için çok muğlaktır⁶⁷. Esasında Toulmin "gereksiz" değil "önlenebilir" acıdan kaçınmaktan söz eder ki bu, insanın insan olarak gücünü ve sınırını tanıyan bir ifadedir. Kaldı ki Toulmin için acıdan kaçınma bir zorunluluk değil bir gereklilik, bir kural değil bir olgu olarak ortaya çıkar. Toulmin bütün bir ahlâkın bu faydacı temele dayandığını iddia etmez. Etiğin tarih içindeki görünüşlerinden hareketle tespit ettiği bir olguyu, *genel* olarak etiğin *işlevini* ifade eder. Ayrıca Toulmin'in amacı başından beri etik akıl yürütmenin rasyonel olması için uyması gereken kurallar koymak değil etik argümanlar için "iyi nedenler" in ne olduğunu sorgulamaktır. Yazar hem etikte hem de hukukta kurallara sıkı sıkıya bağlılığı değil somut durumların dikkate alınması gerektiğini savunur.

III. ŞEKLİ KURALLAR VE MADDİ GERÇEKLİK

Hakkaniyet hataları, yanlışları ve talihsizlikleri hesaba katmayı ve bunları eşit değerlendirmemeyi gerektirir.

Aristoteles, *Retorik*, 1374b4-6

Buraya kadar söylenenlerden Toulmin'in kesin/evrensel/şekli/soyut bir doğruluk değil de değişken/genelleştirilebilir/maddî/işlevsel bir doğruluk anlayışına sahip olduğu anlaşılacaktır. Ona göre bilimsel veya felsefî, hukukî veya etik her türden akıl yürütme belli kural ve usullerin uygulanmasından

⁶⁶ Alexy, Robert: A Theory of Legal Argumentation: The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification, 1st pbk. ed., Oxford University Press, Oxford, New York 2010, s. 90-91, (A Theory of Legal Argumentation).

⁶⁷ Alexy, A Theory of Legal Argumentation, s. 91.

fazlasını gerektirir. Hem doğa bilimlerinde hem insan bilimlerinde somut durum ve olası sonuçlar dikkate alınır ve alınması gerekir. Yazar özellikle hukuk ve etik alanlarında genel kuralların tikel durumlara uygulanması süreçlerine kuşkuyla yaklaşır.

Toulmin'e göre çağdaş etik tartışmalarda taraflar bir uçtan bir diğerine savrulur. Uçlardan birinde "ilke meseleleri" gibi görünen koşulsuz genel iddialarla yetinen katı bir dogmatizm, diğerinde ise "değer sistemlerimizi" tıpkı bir kıyafet seçer gibi özgürce seçebileceğimizi düşünen sığ bir rölativizm yer alır. Yazar her iki yaklaşımın da fazla genel olmaktan muzdarip olduğunu düşünür. Teorik etiğin soyut genellemeleri ile sağlam bir pratik etik geleneği ikame edilemez. Pratik etikte nesnellik iddiası, belirli gerçek hayat durumlarına uygulandıklarında ayrımcılıktan kaynaklanacak karmaşık sorunlara ilişkin bir duyguyla dengelenmeyen mutlak ahlâki ilkelerde ısrara yol açmıştır. Buna karşılık rölativistler genel kişisel öznellik için bir izin olarak etikte ayrımcılığı, kamu yönetiminde takdir yetkisini ve hukukta eşitlik ihtiyacını aşırı yorumlamıştır. Etikte despot mutlakçılığın dirilişi politika, hukuk ve diğer kamusal alanlarda da karşılık bulmuştur. Ne türden bir ekonomik yahut politik bir sistemi benimsemiş olursa olsun, sanayileşmiş toplumlarda etik, hukuk ve kamu yönetimi benzer tarihsel dönüşümlerden geçmiş, benzer baskı ve zorluklarla karşılaşmış ve benzer bir kamusal güvensizlik ile sonuçlanmıştır. Yazar felsefi etiğin hukuka dayanak oluşturduğunu veya hukukçuların ahlâk felsefecilerine işlerini öğretebileceğini ileri sürmez. Ancak sözü geçen ortak sorunlar ve bunlara verilen karşılıkların ortak köklerinin incelenmesi, etik ve hukukta "kural" ve "ilkelerin" doğasını, amacını ve gücünü anlamamızı sağlayabilir⁶⁸.

"Katolik etik ilkeler etikten ziyade Katoliklik hakkında, Yahudi veya hümanist etik ilkeler etikten ziyade Musevîlik ve hümanizm hakkında bilgi verir. Bu ilkeler belirli ahlâki görüşlere entelektüel güç veya kuvvet katan temeller olmaktan çok düşünen tüm insanların ahlâki kavrayışlarını, daha genel - teolojik, felsefi, ideolojik veya *Weltanschaulich*⁶⁹ - konularla bağlayan koridorlar veya duvarlar olarak hizmet eder."⁷⁰

⁶⁸ Toulmin, Stephen: "The Tyranny of Principles", The Hastings Center Report, C. 11, S. 6, 1981, s. 31, doi:10.2307/3560542; Toulmin, Stephen: "Equity and Principles", Osgoode Hall Law Journal, C. 20, S. 1, 1982, s. 1-2.

⁶⁹ Dünya görüşü, ideoloji anlamlarına gelen *Weltanschauung*'dan türemiş sıfat. Kavram farklı düşünürler tarafından farklı bağlamlarda kullanılmıştır. Örneğin Marx ve Engels *Alman İdeolojisi* [*Die deutsche Ideologie*] (1845) isimli eserde ideoloji eleştirisi bağlamında kavrama yer verirken Wilhelm Dilthey *Dünya Görüşü Türleri ve Metafizik Sistemler İçindeki Gelişimleri* [*Die Typen der Weltanschauung und ihre Ausbildung in den*

Dolayısıyla etiği anlamak için ilkelerin kendilerine değil onları var edip sürdüren koşullara bakmak gerekir.

“Hukukta veya etikte kural veya ilkelerin gerçekte taşıdığı güç ve işlev nedir? Hukukî veya etik sorunların ‘kurallar’ ve ‘ilkeler’ diliyle konuşulmasını bu kadar doğal ve uygun kılan toplumsal ve tarihsel koşullar nelerdir? Güncel hukukî ve ahlâkî tartışmalarımız neden kural ve ilkelerle bu kadar meşguldür? Ve adalet ve ahlâkî ararken başka yönlere ne kadar bakmalıyız?”⁷¹

Sanılanın aksine hukukta da etikte de kurallar zorunlu değildir, aksine sınırlı ve koşullu bir role sahiptir. Kurallara bağlılığın itibar kazanması toplumsal tarihteki bazı güçlü etkenlerin sonucudur. Ancak bu etkenler tarih boyunca mukabilleri ile dengelenmiştir. Adalet daima hem yasayı hem hakkaniyeti, ahlâk daima hem tarafsızlığı (*fairness*) hem de farkları gözetmeyi (*discrimination*) gerektirir. Bu ikilikler ihmal edildiğinde, değişmez ilkelere bağlılık bir tür tiranlığa yol açabilir. Her ne kadar bugün zihnimizde canlandırmakta zorlansak da herhangi bir kural veya gerekçe içermeyen hukuk sistemleri mümkündür, tarihte görülmüştür⁷².

Roma hukukunun gelişimi kuralsız bir hukuktan kurallı sisteme geçişin bir örneğini teşkil eder. Başlangıçta Roma, üyelerinin adalet ve hakkaniyet, mülkiyet ve görgü kuralları hakkında yeterince homojen bir fikir geleneğini paylaştığı, küçük ve nispeten homojen bir topluluktur. Uyuşmazlıklar geleneksel uzlaşının muğlak olduğu veya taraflar arasındaki hak ve yükümlülüklerinin güvenilir ve tarafsız bir hakem tarafından dengelenmesinin gerektiği durumlardır. Karar pontiffler tarafından verilir ve düzenleyici olmaktan ziyade tahkim niteliğindedir. Yasanın dogmatik bir biçimde uygulanması değil hakların dengelenmesi, az sayıda uyuşmazlığın hakkaniyetli bir hakemlikle çözüme kavuşturulması söz konusudur. Ancak bu durum uzun sürmez⁷³.

Roma hukuku imparatorluk dönemindeki ilk kodifikasyondan çok daha önce bir “kurallar” düzeneği geliştirmeye başlar. Şehrin büyümesi ile pontifflerin iş yükü taşıyabilecekleri sınırı aşar. Uyuşmazlıkların çözümü için

[*metaphysischen Systemen*] (1911) başlıklı makalede dünya görüşlerini metafizik sistemlerle ilişkilendirir.

⁷⁰ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 32.

⁷¹ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 32.

⁷² Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 31-39; Toulmin, “Equity and Principles”, s. 5.

⁷³ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 33; Toulmin, “Equity and Principles”, s. 6.

onlar kadar güvenilir olmayan kıdemsiz yargıçlar görevlendirilir. Kıdemsiz yargıçlar tarafından verilecek kararlarda tutarlılık sağlanması için “düzenleme” zorunlu hale gelir. Bunu hukukun bir meslek olarak ortaya çıkması, hukuk okullarının kurulması ve hukuk öğrenimi için *regulae*⁷⁴ ihtiyacının dile getirilmesi izler. Eskiden bizzat pontifflerin karakterlerine dayanan ve öğretmesi kolay olmayan takdir yetkisinin yerini şekli kurallar ve daha öğretilebilir tartışma becerileri alır⁷⁵.

Roma'nın bir imparatorluk haline geldiği üçüncü aşamada yabancılar şehrin yönetimi altına girer. Bu insanların örf adet hukuklarının Roma sistemi ile uyumlu hale getirilmesi gerekir ve bu ancak farklı sistemlerin kurallarının uyuşması ile mümkündür. Ayrıca imparatorluk kurallara dayanmaksızın yürüyemeyecek bir bürokratik sistem geliştirir. Bu durum iki tür sorun arasında bir işlevsel farklılaşmaya yol açar. Bir yanda “benzer durumlara benzer davranılması” maksimine dayanan, genel yasa ve kurallara göre karar verilmesini gerektiren sorunlar bulunur. Diğer yanda ise “önemli ölçüde farklı durumlara farklı davranılması” maksimine göre, her tikel durumun kendi özelliklerinin dikkate alınmasını gerektiren takdir yetkisi sorunları vardır. Bugün yasal ile hakkaniyetli yargılama arasında yapılan ayrımın temelinde bu işlevsel farklılaşma yatar. Daha sonra İmparator Konstantin bir imparatorluk politikası olarak hakkaniyet yargılamasını kendi kişisel kontrolüne alır. Yargıçların görevi kuralların asgari takdir yetkisi ile uygulanmasına indirgenir. Zarara uğrayan veya mağdur olan bir yurttaş ancak hukukî yolları tükettikten sonra, merhamet veya hakkaniyetin uygulanması için *parens patriae*⁷⁶ olarak İmparatora başvurabilir. Böylelikle Hukuk ile Adaletin başka şeyler olduğu fikrinin tohumları atılmış olur. Bugün aynı mahkeme hem hukuka hem de hakkaniyete göre karar verebiliyor olsa da hakkaniyete hala çoğunlukla yasal çözümler işe yaramadığında başvurulur⁷⁷.

“Şehirlerimiz uçsuz bucaksız, nüfuslarımız karışık ve parçalı, kamu yönetimimiz bürokratik, hem yerli hem yabancı yargı yetkilerimiz çok ve çeşitli. Sonuç olarak, erken Roma papalığının genel saygınlık ve etkililiği için dayandığı ahlâkî fikir birliği ve yurttaş güveni, çoğu zaman aldatıcı bir rüyadan başka bir şey gibi görünmüyor. Şu anki yaşam tarzımızda, insanlar istikrara/tekdüzeliğe (*uniformity*) duyarlılıktan (*responsiveness*) daha çok değer vermeye, hakkaniyet pahasına hukuka öncelik vermeye ve ‘hukukun

⁷⁴ kural veya normlar

⁷⁵ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 33; Toulmin, “Equity and Principles”, s. 6.

⁷⁶ yurdun babası

⁷⁷ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 33; Toulmin, “Equity and Principles”, s. 6-7.

üstünlüğünü' bir kurallar hukukuyla karıştırmaya başladılar. Yine de, yeni ihtiyaçlarımıza cevap verecek yeni yollar bulunması gerekse bile, hukuk ile hakkaniyet arasındaki denge yeniden kurulmalıdır.”⁷⁸

Toulmin hem hukukta hem de etikte hakkaniyetin ilgili bütün durumlara istikrar veya eşitliğin dayatılmasını değil, genel kuralların tekil durumlara uygulanmasında makul ve duyarlı (*epieikeia*)⁷⁹ olmayı gerektirdiğini düşünür. Ona göre hakkaniyet farklılıkların gözetilerek adil davranılması anlamına gelir. Hakkaniyet kurallarının sınırlarına, istisna teşkil edecek özel durumlara, farklı formüller çatıştığında ihtiyaç duyulacak değiş-tokuşlara duyarlı olmak demektir. Aristoteles'in kendisi etik alanında “özler” (*essences*) bulunmadığı ve dolayısıyla kesin bir etik teori için bir temel olmadığına ısrar etmiştir. Pratik akıl yürütme ve haliyle etik akıl yürütme, kesin veya apaçık aksiyomlardan tümdengelim yolu ile şekli bir çıkarımda bulunma meselesi değildir. Pratik akıl yürütme bir yargıda bulunma, farklı fikir ve değerlendirmeleri tartma meselesidir. Ahlâkî bilgelik, tek bir ilkeye istisnasız ve koşulsuz bağlı kalınması ile değil çatışan fikirlerin gerekli tecrübe ile en insanî biçimde dengelenmesi için farkların ayırt edilmesi ile hayata geçirilir⁸⁰.

“(T)amamen genel kural ve ilkelere dayalı bir ahlâk anlayışının tiranca ve orantısız olduğunu ve yalnızca ince bireysel farklılıkları hakkaniyetli bir biçimde hesaba katanların etiğin daha derin gerekleri için doğru duyguya sahip olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Fiilen kazuistler ara sıra umursamaz davranmış olsalar da uygulamalı etik konusunda temel Aristotelesçi vurguyu kavramışlardır: (Pratik etik) sadece genel ilkelere dayanarak oluşan bir perhizle uyuzmaz. Tekil durum ve olayların detaylı bir tasnifini gerektirir. Dolayısıyla - pratikte bile - oldukları hali ile kazuistlerin hataları, doğru taraftaki hatalardır.”⁸¹

Görüleceği üzere Toulmin'in akıl anlayışı, bilgi ve etik anlayışını da biçimlendirir. Ona göre ne ahlâkî ne hukukî ne de bilimsel akıl yürütmede, kural veya ilkeler nihaî ölçütler olarak kabul edilemez. Bir davranışı etik veya bilgece yahut da adil kılan bir prensibe koşulsuz bağlılık değil farklılıklara duyarlılık ve ayırt etme yetisidir. Nihaî belirleyici daima değişken maddî gerçekliktir.

⁷⁸ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 34.

⁷⁹ ἐπιείκεια: makullük, hakkaniyet. Aristoteles'in hakkaniyet anlayışı için bkz. Aristoteles: Nikomakhos'a Etik, 1336b30-1137b32; Retorik, 1374a12-1374b21

⁸⁰ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 34-37; Toulmin, “Equity and Principles”, s. 8-9; Aristoteles, Nikomakhos'a Etik, 1096a20-1096b25

⁸¹ Toulmin, “The Tyranny of Principles”, s. 38.

IV. ŞEKLİ OLMAYAN MANTIK OLARAK ARGÜMANTASYON

Öyleyse ilkin en azından şunun doğru olduğu açık ki 'olmak' ya da 'olmamak' kelimesi belirli bir şeye işaret eder, dolayısıyla hiçbir şey 'hem böyle hem de değil' olamaz.

Aristoteles, *Metafizik*, IV, 1006a18-31

Toulmin'in teorik/kesin/şeklî olmaktan ziyade pratik/değişken/maddî akıl anlayışı mantık kavramına bakışına da yansır. Peter Alexander tarafından "Toulmin'in anti-mantık kitabı" olarak nitelenen *The Uses of Argument* [*Argüman Kullanımları*] (1958) isimli eserde yazar, her ne kadar başlangıçta bunu amaçlamamış olsa da bir argümantasyon - şekli/formel olmayan bir mantık - teorisi ortaya koyar. Ona göre Aristoteles ile doğumundan bugüne mantık alanında pek az gelişme kaydedilmiş, mantık farklı alanlardaki argümanları ele alıp eleştireceğimiz pratik sorunlardan uzak, saf matematiğin bir dalı gibi kendi başına teorik bir çalışma alanı olarak kabul edilmiştir. Yazar bu hali ile şekli bir bilim olarak "teknik" mantığın fiili/gerçek argümanların eleştirel değerlendirilmesine uygulanma imkânını sorgular. Mantığın ne tür bir bilim olduğu mantık teorisi ile ilgili bir sorudur ancak Toulmin'in hareket noktası mantık pratiği ile ilgilidir. Yazar ilkin mantık pratiğinde benimsenen temel kavramları belirleyip sonrasında teorik mantığın ne olabileceğini sorabileceğimizi düşünür. Mevcut mantık teorisinden kaynaklanan fikirlerden zihnimizi temizleyerek "mantık," "mantıken zorunlu", "ispatlayıcı" gibi teori yüklü kavramlardan kaçınmak gerektiğini düşünen Toulmin gerçekte iddialarımızı ifade ettiğimiz ve onlara anlam verdiğimiz kategorilere odaklanır⁸².

Pratik argümantasyonda iki öncül ile bir sonuç önermesi arasında yapılan ayrımın yetersiz olduğunu düşünen Toulmin'e göre mantık, iddiaların sağlamlığı, onları destekleyen temel ve desteğin dayanıklılığı ile ya da başka deyişle iddialarımız lehine ileri sürdüğümüz durumların türü ile ilgilenir. Onun için mantık genelleştirilmiş hukuk bilimidir (*jurisprudence*). Argümanlar davalar ile, mahkemede ileri sürdüğümüz iddialar hukuk dışındaki iddialarımızla, her türden iddiamızı iyileştirmek için ortaya koyduğumuz durumlar birbirleri ile kıyaslanabilir. Hukuk biliminin temel ödevlerinden biri de hukukî süreçlerin esaslarının belirlenmesidir. Bu doğrultuda hukukî iddiaların nasıl ileri sürüleceği, bunlara nasıl karşı çıkılacağı yahut nasıl tanımlanacağına dair süreçler belirlenir. Toulmin'in amacı da rasyonel sü-

⁸² **Toulmin**, Stephen E.: "Reasoning in Theory and Practice", *Arguing On The Toulmin Model: New Essays in Argument Analysis and Evaluation*, (ed. David Hitchcock, Bart Verheij); Springer, Dordrecht 2006, s. 26; **Toulmin**, Stephen E.: *The Uses of Argument*, Updated Edition, Cambridge University Press, Cambridge, New York 2003, s. vii-6.

reci, genel olarak iddiaların ileri sürülüp ortaya konduğu usul ve kategorileri belirlemektir. Ona göre hukukî davalar rasyonel tartışmanın özel bir türünü teşkil eder. Genel rasyonel tartışmadan farklı olarak hukukî tartışmanın kural ve usulleri kurumlar aracılığıyla sağlamlaştırılmıştır. Yazar ayrıca hem mantıkta hem de hukukta aklın eleştirel işlevinin merkezî bir konumda bulunduğunu ileri sürer. Sağlam bir argüman, iyi temellendirilmiş veya sıkıca desteklenmiş bir iddia, eleştiri karşısında dirençli olandır. Toulmin mantık ile hukuk bilimi arasında kurduğu benzerlikten hareketle, fikirleri felsefi bir ideale karşı değil pratik argüman değerlendirmesine karşı sıyan bir yaklaşım benimser ve inceleme konusunun adil/haklı olandan (*jus*) ziyade akılcı olan (*ratio*) ve sağgörü/bilgelik (*prudentia*) olduğunu ifade eder⁸³.

Argümanların pek çok işlevinin arasında aslolanın gerekçelendirme olduğunu vurgulayan Toulmin, rasyonel süreçlerde argüman biçim ve yapılarının hangi bakımlardan değişip değişmediğini belirlemeyi amaçlar. Bu belirlemede bizim için önemli olan “argüman alanı” kavramı ve “alan-değişmez” (*field-invariant*) standartlar ile “alan-bağımlı” (*field-dependent*) ölçütler arasında yapılan ayırmadır. İki argümanın veri ve sonuçları görece aynı mantıkî türde ise argüman alanlarının aynı olduğu, destek yahut sonuçları farklı mantıkî türde ise farklı argüman alanlarında olduğu söylenebilir. Kanıt yahut destek türleri duruma ve argümanın alanına bağlı iken belli genel aşamalar alan-değişmez bir biçimde belirlenebilir. Hukukî ve genel akıl yürütmede kabaca bir iddianın ileri sürüldüğü ilk aşama, bu iddianın lehine kanıtların ortaya konduğu ikinci aşama ve sonuca varılan veya hükmün verildiği bir son aşama bulunur. Yazar hem hukukî hem de genel argümanların değerlendirilmelerini sağlayan biçim ve standartların ne ölçüde alan-değişmez ne ölçüde ilgili durumun türüne bağlı olduğu sorusuna cevap vermeye çalışır. Özetle Toulmin için bir argümanın sağlamlık koşulları maddî ve usulî/şekli koşullar olmak üzere ikiye ayrılır⁸⁴.

Toulmin argümantasyonun aşamalarını belirlerken bunların “mümkün” (*possible*) veya “zorunlu” (*necessary*) gibi bazı önemli model/kiplik (*modal*) terimlerin kullanımı ile ilişkisine dikkat çeker. Yazar argümantasyonun aşamaları ile “mümkün,” “muhtemel,” “belki” gibi terimleri ilişkilendirirken şekli bir analizi hedeflemez daha ziyade kelimelerin günlük dildeki kullanımlarından hareket eder. Ona göre ilkin farklı önerilerin dikkate alınmaya değer olduğunu kabul etmek zorunda olduğumuz başlangıç aşaması bulunur

⁸³ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 7-10.

⁸⁴ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 8, s. 12-16; Feteris, Eveline T. (çev. Ertuğrul Uzun); *Hukukî Argümantasyonun Temelleri: Yargı Kararlarının Gerekçelendirilmesi Teorileri Hakkında Bir Araştırma*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 86.

ki bu aşamada “imkân” terimi yerinde olacaktır. Dikkate alınması gereken muhtemel çözümlerin ortaya konmasını içeren bu ilk aşamadan sonra kanıtlarla kesin bir biçimde gösterilmiş belirli bir çözümün bulunması ve başlangıçtaki ihtimallerin bazılarının bu kanıtlar doğrultusunda elenmesi aşamaları gelir ki bunlar fizik, matematik, etik ya da hukukla ilgili argümantasyonda benzer bir biçimde karşımıza çıkar. Farklı argümanların alana bağlı olan ve olmayan özelliklerini ayırt etmek için bazı model terimlerin karakteristik kullanımlarından hareket edilebilir. Yazar felsefi tarihi köklü olan “zorunluluk” veya “imkân” gibi kavramların teorik önyargılara yol açabileceği düşüncesi ile gündelik kullanıma özgü “olamama/yapamama” (*cannot*) kelimesini tercih eder. Hangi koşullarda ve neyi kast ederek “olamama” ifadesini kullanırız? Bu sorunun cevabı bize argümanların alan-değişmez ve alan-bağımlı niteliklerine götürebilir. “Olamamak” farklı durumlarda fiziksel yahut mantıkî imkânsızlık, hukuken yasak veya ahlâken ya da durum itibarıyla uygunsuz olmak, muhtemel görünmemek gibi anlamlar taşır. Bu hali ile kelime, ilgili bir ihtimalin reddedilmesi ile ilgilidir ve içeren ifadenin argümanda belirli bir yerde bulunmasını sağlar. Neyin reddetme sayılıp sayılmayacağı yahut reddetme nedenlerinin ağırlığı duruma göre değişse de bütün ifadeler için ortak olan bir şey vardır ki bu da argümanın formudur. Toulmin’e göre bu türden argümanların hepsi şu biçimde yazılabilir: “P olduğu şey olmakla, Q içeren herhangi bir şeyi reddetmelisiniz: aksi durum R olur ve S’ye yol açar.” Bütün “olamama” durumları bu formda yazılabilir, durumdan duruma değişen P, Q, R ve S’ye verilen anlamdır⁸⁵.

Bu noktada Toulmin terimlerin “gücü” (*force*) ile “ölçütleri” (*criteria*) arasında bir ayırım yapar ki bu teorisi için merkezî önem taşır. Bir terimin “gücünden” kasıt kullanımının pratik içerimleridir. Meselâ “olamamak” birşey-ya-da-diğerinin bu-ya-da-şu-nedenle bu-ya-da-şu-biçimde reddedilmesi anlamına gelir. Buna karşın terimin “ölçütleri” herhangi bir bağlamda belirli bir terimin kullanımının uygun olup olmadığına karar verdiğimiz standart, temel veya nedenlerdir. Bir ihtimal yalnızca reddetmeyi gerekçelendirecek temel veya nedenler üretebiliyorsak reddedilir ve “ölçüt” terimi daha sonra ortaya koyacağımız pek çok ifadede içerilebilir. Değerlendirme terimlerinin anlamlarında ortak bir güç aracılığıyla pek çok ölçüt birbirine bağlanır ve bir şeyin değerlendirilmesi hem kabule değerlik derecesine göre bir sıralamayı hem de türüne uygun ölçütlere atıfta bulunmayı içerir. “Olamaz” gibi bir terimin farklı argüman alanlarında belirli bir ortak gücü vardır. Ancak farklı türden sonuçların reddedilmesine uygulanacak ölçütler argüman alanına göre

⁸⁵ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 17-18, 21-28.

değişecektir. Güç ile ölçütler arasında yaptığı ayrımın “anlam” kelimesine verilen olağan karşılıkların ötesine geçtiğini düşünen Toulmin için terimlerin kullanımının pek çok yönü vardır ve güç ile ölçüt bunlardan ikisidir. Bir kullanımdan diğerine geçildikçe ölçütler değişebilir ancak terimin gücü aynı kalır. Esasında argümanların değerlendirilmesi ve eleştirilmesine ilişkin tüm kurallar pratikte alan-bağımlı iken değerlendirme terimlerinin güçleri alan-değişmezdir⁸⁶.

Toulmin’in güç ile ölçüt arasında yaptığı ayrımın kavramların potansiyeli ile fiilî işlevi arasındaki bir ayrıma karşılık geldiği söylenebilir. Her kavram belirli bir anlam potansiyeli taşır ve kavramın kullanıldığı her tekil durum bu potansiyelle sınırlıdır. Tam da bu değişmez potansiyel sayesinde herhangi bir akıl yürütmeye terimin yeri ve işlevi belirlenebilir. Yine bu sayede tekil kullanımlar arasında bir ilişki kurulabilir. Buraya karar söylenenlerden Toulmin’in dil ile akıl ve akıl yürütmeyi karşılıklı bir belirleme içinde gördüğü sonucu çıkarılabilir. Ona göre dil de akıl da ne belirsiz ne muğlak ama değişkendir.

Toulmin hem hukukî süreçlerde hem de rasyonel değerlendirme süreçlerinde belli temel prosedürlerin kabul gördüğünü ve rasyonel değerlendirmenin zorunlu olarak formaliteler içerdiğini düşünür⁸⁷. Ona göre argümanların belirli bir formda olması yetmez, belirli usul kurallarına uyan belirli bir sırayla ortaya konulmaları gerekir⁸⁸. Aristoteles’ten günümüze çıkarımın paradigması kabul edilen “büyük öncül,” “küçük öncül,” “sonuç” formülünün argümanın unsurlarını belirlemek için yetersiz olduğunu düşünen yazar için değer yargıları saf matematik terimlerle ifade edilemez⁸⁹. Esasında Aristoteles evrensel kavramların değişmez ve istisnasız bir biçimde uygulanmasını savunmaz, çoğu gerçek hayat durumlarında tümeller değişmez olmaktan ziyade geneldir⁹⁰. *Analitikler* diğer eserleri ile de ilişkilidir ancak bugünkü şekli mantıkta bu ilişki ortadan kalkmıştır⁹¹. *Organon*, bağlantılı diğer eserler ile birlikte dengeli bir akıl anlayışı için hala kullanışlı bir kılavuzdur⁹². Yine de şekli geçerlilik pratik argümanlar bakımından işlevsiz değildir. Argümanların iç tutarlılığı böyle bir geçerlilikle sağlanır⁹³.

⁸⁶ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 28-35.

⁸⁷ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 39-40.

⁸⁸ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 40.

⁸⁹ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 89, 173.

⁹⁰ Toulmin, *Return to Reason*, s. 111.

⁹¹ Toulmin, *Return to Reason*, s. 166.

⁹² Toulmin, *Return to Reason*, s. 167.

⁹³ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 171.

Argümanları bir organizmaya benzeten Toulmin'e göre bir argümanda iki tür yapı karşımıza çıkar. İlki argümanın temel aşamalarıdır ki bunlar bedenın ana organlarına benzetilebilir. İddia, kanıt ve sonuç olarak ifade edilebilecek bu aşamalar dışında bir de daha incelikli bir yapı bulunur. Bu, tekil cümlelerin yapısıdır ve mantıkçılar esas olarak bununla ilgilenmiştir. Eserin devamında Toulmin de bu tekil ifadelerin işleyişine odaklanır. Yazar argümanların düzeni ile geçerliliği arasındaki bağlantıyı ve bunun geleneksel "mantikî form" ile ilişkisini ortaya koymaya çalışır⁹⁴.

Olağan koşullarda bir iddia ileri sürdüğümüzde ona temel oluşturan bazı verilerin bulunduğunu düşünen Toulmin bundan hareketle ilkin *iddia/sonuç* (İ) ile *veri* (V) arasında bir ayırım yapar. Kanıtlamaya çalıştığımız ifade bir iddia iken bu iddianın temeli olarak dayandığımız olgular veriyi oluşturur. Veriyi ortaya koyduktan sonra yeni sorular ortaya çıkabilir. Bu durumda yeni veri bilgisi eklemek yerine vardığımız sonucun mevcut veriler ile bağlantısını göstermemiz gerekir. Belirli bir sonucun temeli olarak belirli bir veri seti sunulması ilk adımdır. Bundan sonra ise bu adımın doğası ve gerekçesi sorgulanır. Bu ikinci adımda yeni bilgi malzemeleri değil kurallar, ilkeler gibi farklı türden önermeler ortaya konur. Yapılması gereken argümanın zeminini güçlendirmek değil mevcut veri, başlangıç noktası olarak kabul edildiğinde varılan sonucun uygun veya meşru olduğunu göstermektir. Dolayısıyla bu aşamada köprü işlevi görebilecek genel, varsayımsal/hipotetik önermelere ihtiyaç duyulur. Bu türden önermelere yazar *güvence* (G) der. Bu güvenceler daha önce sözü edilen argümanın pratik standartlarına karşılık gelir. Basit hali ile bir argüman şu biçimde yazılabilir.⁹⁵

Toulmin veri ile güvence arasındaki farkın gramer farkına dayanmadığını, aynı cümlelerin her iki işlevi de yerine getirebileceğini ifade eder. Yine de bazı durumlarda iki ayrı mantikî işlevi ayırt etmek mümkündür. Aradaki fark "Her ne zaman A olsa B olduğu bulunur" ile "Her ne zaman A olsa B olarak alınabilir" ifadeleri karşılaştırarak anlaşılabilir. Güvence bir anlamda rastlantısal ve açıklayıcıdır, atılmış adımın meşruluğunu açıkça kayıt altına

⁹⁴ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 87-88.

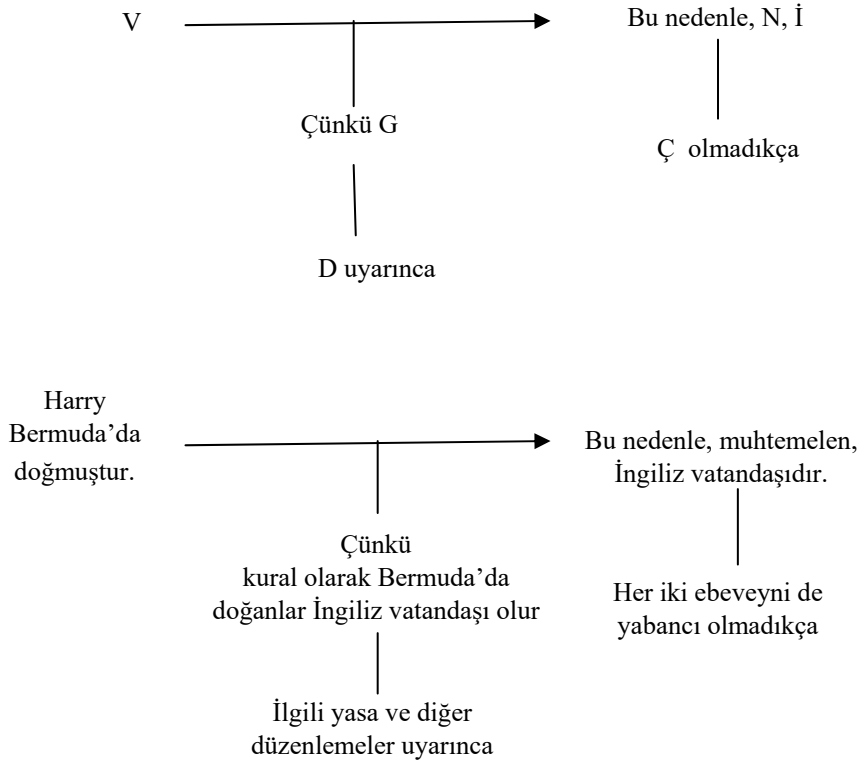
⁹⁵ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 90-92.

alma ve bunu, meşruluğu önceden varsayılan daha geniş bir adımlar sınıfına havale etme işlevi görür. Verilere açıkça, güvenceye örtülü olarak başvurulur. Güvence genel olarak uygun tipteki bütün argümanların sağlamlığını doğrular ve dolayısıyla veri kabul edilen olgulardan farklı bir biçimde ortaya konur. Toulmin veri ile güvence arasındaki ayrımın hukuk davalarındaki olguların değerlendirilmesi ve hukukun değerlendirilmesi arasındaki ayrıma benzer olduğunu düşünür. Ona göre hukuktaki ayrım genel bir ayrımın özel bir durumudur. Herhangi bir argüman alanında bir tür güvence ile uğraşmaya hazır olmadıkça o alandaki argümanları rasyonel değerlendirmeye konu etmek mümkün değildir. Farklı türden güvenceler sonuç üzerinde farklı etki derecelerine sahiptir. Bu doğrultuda sadece veri, güvence ve iddiayı belirlemek yeterli olmayabilir. Böyle durumlarda verinin güvence aracılığıyla iddiamıza verdiği gücün derecesine açıkça atıfta bulunabiliriz. Bu ifadeye Toulmin *niteleyici* (N) der ve buna örnek vermek için yeniden hukuka döner. Hukuk davalarında çoğunlukla belirli bir yasa veya doktrine müracaat etmek yetmez, belirli bir yasanın somut olaya ne kadar uygun olduğunun ve varsa istisna nedenlerinin ayrıca tartışılması gerekir. Niteleyiciler ile istisna ve *çürütme* koşulları (Ç) veri ve güvenceden farklı olmakla argüman örüntüsünde ayrıca yer almalıdır. Güvence, veriden iddiaya geçmenin meşru olduğu imasını içerir ve hem veri hem de iddia ile ilgilidir. Niteleyici ve çürütme koşulları ise güvencenin bu adıma taşınması hakkındadır. Niteleyici güvence ile sağlanan gücü, çürütme koşulları ise güvencenin genel hükmünün bir tarafa bırakılmasını ifade eder⁹⁶.

Bu aşamada Toulmin bir güvence ifadesi ile güvencenin uygulanabilirliği hakkındaki ifade arasında bir ayrım yapar. Bu ayrım hem devlet yasası hem de bilimsel yasalar - doğa yasaları - için geçerlidir. Her iki durumda da uygulama istisnalara tabi olabilir veya her koşulda sabit bir uygulama mümkün olmayabilir. “Bu hesaplama doğru mu?” sorusu ile “Konu ile ilgili hesaplama bu mu?” soruları açıkça birbirinden farklıdır. Varılan sonucun doğruluğu başka, belirli bir güvencenin uygulanması başka bir meseledir. Yeni bir olgunun ortaya konması amacına göre daha ileri veri olarak görülebilir ya da güvenceyi onaylama veya reddetme işlevi görebilir. Yine güvencenin hangi koşullarda uygulanabileceği sorunu ile genel olarak o güvencenin kabul edilip edilmeyeceği arasında da bir fark vardır. Bir iddiayı savunurken verileri, güvenceyi ve ilgili niteleyicileri ortaya koymamıza rağmen güvencenin kabul edilebilirliği konusunda muhatabımızı ikna edemeyebiliriz. Olağan koşullarda her güvencenin altında başka inanç ve teminatlar bulun-

⁹⁶ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 91-94.

duğunu düşünen Toulmin bu türden teminatları *destek* (D) olarak isimlendirir. Desteğin türü bir argüman alanından diğerine değişmekle birlikte işlevi güvencenin kabul edilebilirliğini gerekçelendirmektir. Güvence önermeleri, köprü işlevi gören varsayımsal ifadelerdir. Destek önermeleri ise olguya dair kategorik önermeler biçiminde ya da doğrudan sonucu destekleyen veri olarak ifade edilebilir. Veri ile destek arasındaki fark da bir argümanda oynadıkları role göre açıklanabilir. Her ikisi de doğrudan olgu durumlarını ifade ediyor görünse de herhangi bir tür veri olmaksızın bir argümandan söz edilemez ancak güvencenin sorguya konu edilmediği durumlarda desteğe ihtiyaç duyulmaz. Yine destek genel olarak güvencenin kabul edilebilirliğinin zemini ile, niteleyici güvencenin bir sonuca varma gücü ile ve çürütme koşulları da belirli durumlarda güvencenin yarattığı varsayımları çürütecek istisnalar ile ilgilidir. Bu belirlemelerden sonra yazar nihai değilse de yeterince karmaşık olduğunu düşündüğü bir şema ortaya koyar ve bunu örneklandırır⁹⁷.

⁹⁷ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 94-99.

Toulmin'in güvencenin uygulanabilirliği ile kabul edilebilirliği arasında yaptığı ayrımın daha önce tekil eylemin gerekçelendirilmesi ile bütün bir sosyal pratiğin gerekçelendirilmesi arasında yaptığı ayrıma paralel olduğu görülecektir. Yine yazarın bir argümanın unsurlarının belirlerken salt önermenin biçimini değil argümandaki işlevini de dikkate aldığı görülecektir. Ona göre "Bütün A'lar B'dir," "A'ların çoğu B'dir," "Hiçbir A B değildir" gibi çeşitli önermelerin hepsi farklı biçimlerde yeniden formüle edilebilir. Bu yapı tıpkı model terimler gibi argümanın ve güvencenin alan-değişmez gücünü gösterir. Güvenceye destek olan olgu içeriği ise alan-bağımlı ölçüt-lere tabidir⁹⁸.

Yazar argümanın gücü ile desteği arasında yaptığı ayrımı analitik ve maddî argümanlar arasında yaptığı bir diğer ayrım ile destekler. Buna göre eğer güvencenin desteği, sonuç ile iletilen bilgiyi açıkça veya örtülü olarak içeriyorsa analitik bir argümandan, böyle bir bilgi içermiyorsa maddî argümandan söz ederiz⁹⁹. Analitik argüman, desteğe ilişkin tam bir bilginin sonucu doğrulamaya veya yanlışlamaya yettiği, desteğin denetlenmesinin *ipso facto*¹⁰⁰ sonucun doğrulanmasını veya yanlışlanmasını getirdiği argümandır¹⁰¹. Analitik argümanlarda, kendisinden hareketle iddia ileri sürdüğümüz bilgi olarak veri ile iddiayı kendisine göre kurduğumuz güvencenin kabul edilebilirliğini sağlayan bilgi olarak destek arasındaki ayrımın bulanıklaştığını vurgulayan Toulmin bir argümanın analitik olmasının onun şekli geçerliliği ile aynı şey olmadığına işaret eder¹⁰². Herhangi bir alanda güvencenin açıkça güvence olarak formüle edildiği ve söz konusu çıkarım türünü kesin bir biçimde kabul ettiği şekli geçerli bir maddî argüman ortaya konabilir¹⁰³. Yine analitik bir argümanın, güvence yerine desteğe yer verilmesi durumunda olduğu gibi, şekli olarak geçerli bir biçimde ifade edilmemiş olması da mümkündür¹⁰⁴. Analitik çıkarımda bile geçerlilik tek başına kelimelerin anlamlarına göre belirlenmez, böyle bir argümanın anlaşılması bir dil yetersizliği değil "akıl kusuru"dur¹⁰⁵. Bir argümanın geçerliliği onun ifade edilme biçimi ile ilgili olup geçerliliğin nedenleri ile ilgili bize bir şey söylemez, bu nedenler ancak güvencenin desteğini değerlendirdiğimizde

⁹⁸ Toulmin, The Uses of Argument, s. 103-104.

⁹⁹ Toulmin, The Uses of Argument, s. 116.

¹⁰⁰ kendiliğinden

¹⁰¹ Toulmin, The Uses of Argument, s. 123.

¹⁰² Toulmin, The Uses of Argument, s. 118.

¹⁰³ Toulmin, The Uses of Argument, s. 125.

¹⁰⁴ Toulmin, The Uses of Argument, s. 125.

¹⁰⁵ Toulmin, The Uses of Argument, s. 124.

anlaşılabilir¹⁰⁶. Ayrıca her ne kadar mantık teorisyenleri analitik argümanları zorunlu veya kesin olmakla, maddî argümanları varsayımsal, muhtemel veya belirsiz olmakla tanımlasa da Toulmin'e göre analitik argümanların varsayımsal, maddî argümanların da kesin olması mümkündür¹⁰⁷.

Toulmin mantık ile hukuk arasında mantık ile geometri arasında bulunduğundan daha fazla benzerlik görür ve geleneksel büyük/tümel öncül - küçük/tikel öncül - sonuç örüntüsünün maddî argümanların değerlendirilmesi için yeterli olmadığını düşünür¹⁰⁸. Öncül ile sonuç önermeleri yerine farklı türden işlev gören en az altı tür önermeden söz edilebilir; iddia, veri, güvence, destek, niteleyici ve çürütme koşulları ayırt edilmelidir¹⁰⁹. Nitekim hukukî argümanların mantığı üzerine çalışan yazarlar uzun süredir önermeleri üç tipten çok daha fazla sayıda grup altında sınıflamıştır¹¹⁰. Meselâ H. L. A. Hart istisna durumları ve çürütme koşullarına "feshedilebilirlik" (*defeasibility*) başlığı altında yer verir¹¹¹. Yine David Ross geleneksel argüman örüntüsünü izlemekle birlikte etik alanında zorunlu olarak istisnalara yer verilmesi gerektiğini savunur¹¹². Ross, pratikte duruma uygun birden fazla kuralı kabul eden birinin bu kuralların farklı yönleri göstermesi halinde ahlakî kurallara istisna getirmek zorunda kaldığını kabul eder ancak geleneksel argüman örüntüsüne bağlı kaldığından varsayım veya istisna argümanlarına yer vermez¹¹³. Toulmin'e göre geleneksel örüntünün iki kusuru vardır. İlk argümanların konu olduğu farklı eleştiri biçimleri arasındaki farka, meselâ güvenceler ile çürütme nedenleri arasındaki farka pek az değinilir¹¹⁴. İkinci olarak da farklı argüman alanları ile bu alanlar için uygun güvence ve destek türleri arasındaki fark ortadan kalkar.¹¹⁵ Mantık geleneğindeki mevcut pek çok sorun, paradigma olarak analitik argümanın kabul edilmesinden ve diğer bütün argümanların bununla kıyaslanmasından kay-

¹⁰⁶ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 132.

¹⁰⁷ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 126-130.

¹⁰⁸ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 131-132.

¹⁰⁹ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 131.

¹¹⁰ Toulmin, *The Uses of Argument*, a. yer.

¹¹¹ Hart, H. L. A.: "The Ascription of Responsibility and Rights", *Proceedings of the Aristotelian Society*, C. 49 1948, ss. 171-194.

¹¹² Ross, David: *The Right and the Good*, (ed. Philip Stratton-Lake), 2. baskı, Oxford, Clarendon Press, 2007, s. 18.

¹¹³ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 132.

¹¹⁴ Toulmin, *The Uses of Argument*, a. yer.

¹¹⁵ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 133.

naklanır¹¹⁶. Oysa pratikte nadiren analitik argümanlara çoğunlukla maddî argümanlara rastlarız¹¹⁷. Bir argümanın analitik olması başka şey şekli olarak geçerli olması başka şeydir ve ikisi de ne zorunluluğun ne de argümanların sağlamlığının evrensel ölçütüdür¹¹⁸.

Matematik modele göre kurulmuş tamamen şekli, *a priori* bir bilim olarak ideal mantığın kategorileri ile pratik argümantasyonun kategorileri arasında sistematik bir fark bulunduğunu düşünen Toulmin'e göre mantık teorisi eleştirel pratik uyarınca yeniden düzenlenmelidir¹¹⁹. Zira rasyonel değerlendirme eyleminin kendisi belirli bir zamanda belirli bir bağlamda gerçekleşir ve ona bağlıdır¹²⁰. Dil de zamansız önermelerden değil gerçekleştikleri durum veya koşula bağlı ifadelerden oluşur¹²¹. Mantikî ilişkilerin zamandan ve bağlamdan bağımsız olduğu fikri değerlendirme standartlarımızın ilerleyerek geliştirilmesi imkânını ortadan kaldırır¹²². Argümanların alanları farklı problemlere yöneldiği için farklıdır ve bir alandaki argümanlar o alanın standartlarına göre yargılanmalıdır¹²³. Bir argümanın alanı onun güvence, destek ve diğer unsurlarını da belirler¹²⁴. Yine de farklı alanlardaki argümanlar arasında hem argümanların mikro yapısı hem de temel aşamaları bakımından genel benzerlikler bulunabilir¹²⁵. Yapılması gereken argümanların nasıl işlemesi gerektiğini göstermek değil nasıl işlediklerini görmek ve tanımlamaktır¹²⁶.

Özetle Toulmin'e göre matematik bir kesinlik taşıması beklenen şekli mantık, analitik argümanlar için kullanışlı olmakla birlikte maddî argümanların hâkim olduğu pratik argümantasyonda yalnızca argümanların iç tutarlılığının denetlenmesini sağlar. Yazar hukuku rasyonel tartışmanın özel bir türü olarak görür ve işleyen mantığın genelleştirilmiş hukuk bilimi olduğunu düşünür. Hangi alanda olursa olsun argümantasyon aşamaları alan-değişmez bir biçimde belirlenebilir ancak bir argümanın sağlamlığı, içeriğinin kabul edilebilirliği ile ilgilidir ve dolayısıyla alan-bağımlı ölçütlere tabidir. *The*

¹¹⁶ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 153-154

¹¹⁷ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 133

¹¹⁸ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 134

¹¹⁹ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 135-137, 234, 237.

¹²⁰ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 168.

¹²¹ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 166.

¹²² Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 169-170.

¹²³ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 154, 235.

¹²⁴ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 163.

¹²⁵ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 236.

¹²⁶ Toulmin, *The Uses of Argument*, s. 238.

Uses of Argument isimli eserde ortaya konan bu model Toulmin'in Rieke ve Janik ile birlikte kaleme aldığı *An Introduction to Reasoning* [*Akıl Yürütme Bir Giriş*] (1984) isimli eserde geliştirilir.

Toulmin, Rieke ve Janik akıl yürütmeyi bir iddiayı destekleyen nedenlerin sunulması olarak tanımlar ve akıl yürütmenin eleştirel bir etkileşim olduğunu savunur¹²⁷. Akıl yürütme kolektif bir tartışmadaki gücü ile eleştirilir ve doğası gereği kişilerarası bir süreçtir¹²⁸. İleri sürülen nedenlerin uygun veya elverişli olup olmadığı değerlendirmesi zaman içinde, bağlam ve duruma göre değişecektir¹²⁹. Argüman değerlendirmesinin bütün argüman alanlarına uygulanabilecek evrensel/alan-değişmez usul kuralları yanında tikel/alan-bağımlı kurallara da tabi olduğu fikri bu eserde de tekrarlanır¹³⁰. Argümantasyon daha geniş bir terim olarak iddiaların ileri sürülmesi ve eleştirilmesi, nedenler ileri sürülerek desteklenmesi, bu nedenlerin eleştirilmesi ve eleştirilerin çürütülmesi etkinliğinin bütününe kapsar¹³¹. Hukuk, tipik argümantasyon alanlarından biridir ve her alan gibi o da kendi tartışma usullerini içerir¹³².

Yazarlar bir argümanın geçerliliği (*soundness*) ile sağlamlığı/kuvveti (*strength*) arasında bir ayırım yapar. Alan-değişmez usuller argümanın geçerliliği ile ilgili iken alan-bağımlı ölçütler onun sağlamlığını belirler. Geçerlilik değerlendirmesi birinci seviye incelemeyi, sağlamlık değerlendirmesi ise ikinci seviye incelemeyi içerir. Her argümanda *iddia*, *temel*, *güvence* ve *destek* olmak üzere dört unsur bulunur¹³³. Bu unsurların bir önceki bölümde ele alınan argümanın temel aşamaları ile benzer olduğu görülecektir. Temel, iddianın zeminini oluşturan belirli olguları ifade eder ve Toulmin'in genel argümantasyon teorisindeki *veri* terimine karşılık gelir. Bu unsurlar alan-değişmez olmakla birinci seviye incelemeye konu olur.

Geçerlilik incelemesinde argümanın parçalarının birlikte bulunma biçimi değerlendirilirken sağlamlık, argümanın bağlı olduğu ilişkilere göre değerlendirilir. Pratikte bu ilişkiler mutlak yahut koşulsuz olmaktan ziyade az ya da çok belirlenmiş, az ya da çok koşulludur. Sağlamlık bakımından

¹²⁷ Toulmin, Stephen/Rieke, Richard/Janik, Allan: *An Introduction to Reasoning*, 2nd b., Macmillan, New York, London 1984, s. 10, 14.

¹²⁸ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 10.

¹²⁹ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, a. yer.

¹³⁰ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 17.

¹³¹ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 14.

¹³² Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 16.

¹³³ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 25-26.

dört unsurdan söz edilebilir. İlk *kesinlikle, muhtemelen, büyük ihtimalle* gibi *niteleyici* ifadeler bulunur. Niteleyiciler iddiaların kesinlik türü veya derecesini işaret eder. İkinci olarak iddia ve argümanların eleştirilip tartışılmasına yarayan *koşul* ve *istisnalar* bulunur. Üçüncü olarak elverişli bilgi yokluğunda veya çatışan bilgilerin varlığında rasyonel bir karara varmamızı sağlayan *ispat yükü* ve *açmazlar (quandaries)* söz konusu olabilir. Nihayet bir de *uygunluk* meselesinden söz edilebilir. Argümanların eleştirel değerlendirmesi, sonunda tekrar bu argümanların hizmet ettiği ortak amaçlara yönelik farklı insan eylemlerinin değerlendirilmesini gerektirir. Pratik argümantasyonun rasyonel gücünün değerlendirilmesi ancak hem hukuk veya bilim gibi belirli, profesyonel eylemlerin hem de genel, profesyonel olmayan eylemlerin amaçlarına uygun olup olmadığının incelenmesi ile mümkündür¹³⁴.

Görüleceği üzere geçerlilik değerlendirmesi argümanın temel şekli unsurlarının bulunup bulunmaması ile ilgili iken sağlamlık değerlendirmesinde somut durumun özellikleri, bağlamı, maddî unsurları dikkate alınır. Geçerliliğe ilişkin unsurlar ile sağlamlığa ilişkin unsurlar birbirinden ayırt edilebilir ancak tamamen ayrı değildir. Eleştirel değerlendirmenin konusu bütün bir argüman olmakla bu unsurlar birbirine bağlıdır¹³⁵. Her akıl yürütmenin olduğu gibi hukukî akıl yürütmenin de hem evrensel geçerlilik koşulları hem de hukuka özgü tikel/belirli sağlamlık koşulları bulunur. Bunlar ancak hukukun amaç ve işleyişine göre belirlenebilir.

V. HUKUKİ ARGÜMANTASYON

Toulmin, Rieke ve Janik hukukî argümantasyon incelemesinde Anglo-sakson hukuk sistemini temel almakla birlikte tespit ve değerlendirmeleri Kıta Avrupası sistemleri için de büyük ölçüde geçerlidir. Yazarlara göre hukuk, bireylerin yaşam ve özgürlüklerini güvence altına almak, mülkiyeti korumak, geçerli sözleşmelerin yerine getirilmesini sağlamak, farklı bireyler arasındaki çatışmaları çözmek, kamu düzenini sağlamak ve toplumsal amaçlar için arzu edilen diğer hedefleri sağlamak amacıyla tasarlanmış bir usul ve ilkeler sistemidir. Bu hali ile hiçbir mahkemenin yanında geçmemiş olan birisi de günlük hayatta hukukî argümanlardan etkilenir. Dolayısıyla hukukî akıl yürütmenin izleri, toplumsal hayatımızın ve pratiğimizin büyük bir kısmına yansır. Bir hukuk sisteminde kararlar gerekçeli olarak verilir. Yine kararların adaletin gerekleri ile uyumlu olması beklenir. Hukuk ala-

¹³⁴ Toulmin/Rieke/Janik, An Introduction to Reasoning, s. 81-83.

¹³⁵ Toulmin, The Uses of Argument, s. 123-124.

nında beklenen esasında adaletin gereklerinin ve olguya dair çatışan hikâyelerin değerlendirilmesidir. Dolayısıyla hukukî akıl yürütmenin odağında ilkin “olguların” neler olduğu ve hukukî bir karar için nelerin olgu olarak kabul edileceği sorunu yer alır. Daha sonra, meselâ üst derece mahkemeleri için, altta yatan olgularla ilgili “hukukun” ne olduğu sorunu yer alır. Bütün bu süreçler gerekçeli kararlarla ilerler ve hukukun gelişimini etkileme potansiyeli taşır. Bu doğrultuda hukukta usul ve yetki sorunları, taraf ehliyeti gibi tali sorunlar bulunmakla birlikte esas sorunlar “olgu sorunları” ile “hukuk sorunları” olarak ayırt edilebilir. Hâkim ya da jüri farklı hikâyeler arasında bir tercihte bulunur ya da şikâyetin temelindeki hikayenin ikna edici olup olmadığına karar verir. Ancak iki farklı hikâye arasında bir tercihte bulunmak yetmez, bu tercihin yasa ve adaletin gereklerine göre yapılması gerekir. Bunun için de hâkim hukuk sorunu hakkında bir karar vermelidir. Hukuk ile olgu arasında bir etkileşim bulunur ve hukuk sorunu olguların belirlenmesi sorununu kuşatır. Hukuk ile olgunun etkileşimini anlamak için hukukî kararların doğasına bakmak gerekir¹³⁶.

Hukukun kalbinde başka bir çözümün mevcut olmadığı tekil uyumsuzluklar yer alır. Ancak bunun yanında “kural-koyan” kararlar da bulunur ki bunlar toplum için daha önemli bir rol üstlenir. Geçmişte hukukî karar verme süreci şekli mantığın bir uygulaması olarak görülmüştür. Buna göre yasa bir öncülü, somut durumun ifadesi bir diğer öncülü teşkil eder ve mantık kuralları geçerli ve zorunlu çıkarımı dayatır. Günümüzde pek az insan hukukî karar verme süreçlerinde fiilen şekli mantığın uygulandığını savunur. Hukuk çoğunlukla öngörülebilirliği/güvenilirliği (*reckonability*) sağlamak için tasarlanmış kurallar bütünü olarak görülür. Kimilerine göre bu kuralların işlevi belli kararları dayatmak değil çıkarımlara kılavuzluk etmektir. Kurallar herhangi bir kararı ortaya çıkaran akıl yürütmeyi kesin bir biçimde belirlemez, daha ziyade yönlendirir veya değiştirir. Herhangi bir hukukî karar tekil durumun özelliklerini dikkate almayı ve güvencelerin kıyaslanıp değerlendirilmesini de içeren karmaşık bir akıl yürütme zincirine dayanır¹³⁷.

“Olgu sorunlarına” ilişkin iddialar ile “hukuk sorunlarına” ilişkin iddiaları destekleyen argümanların belli bazı karakteristikleri bulunur. Yine iddia, temel ve güvencelerin hukuk alanına özgü türleri vardır. İlk derece mahkemelerinde tanık veya bilirkişi ifadesi yahut da fiziksel kanıtlar gibi çeşitli deliller, çatışan iddiaların temelini teşkil eder ve delillerin değerlendirilmesi hukukî akıl yürütmenin merkezinde yer alır. İddialar davacı, davalı,

¹³⁶ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 281-290.

¹³⁷ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 298-300.

savcı veya müdafî tarafından ileri sürülebilir ve hâkimin görevi bunlar arasında bir yargıya varmaktır. Farklı türden delillerin güvence olmak bakımından farklı ağırlıkları bulunur. Meselâ bir bilirkişi beyanı görgü tanığı ifadesinden, görgü tanığının ifadesi ise duyuma dayalı bilgiye sahip birinin ifadesinden daha güvenilirdir. Bir davada ileri sürülen iddialar hakkında davanın tarafları belli nitelermelerde bulunur veya şerh düşer ki bunlar nitelercileri oluşturur. Yine bir dava görülürken sistematik olarak istisnalar/çürütme nedenleri ileri sürülür. Üst derece mahkemelerinde odak “olgu sorunlarından” “hukuk sorunlarına” kaymakla bu mahkemelerde argümantasyon ve gerekçelendirmenin karakteristikleri değişecektir. Üst derece mahkemesi kararlarının temelini ilk derece mahkemesi dava dosyası, daha önce üst derece mahkemeleri tarafından verilen kararlar, olaya uygulanacak yasa metinleri, yasal otoritelerin beyanları gibi unsurlar oluşturur. Emsal kararlar hem temel hem de güvence işlevi görebilir. Yine üst derece mahkemelerinde karara dayanak teşkil eden hukuk kuralının amaç ve gücünü belirlemek için belli nitelerciler kullanılır. Çürütme nedenleri karşımıza çoğunlukla muhalefet şerhi olarak çıkar¹³⁸.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Herkes felsefeye varolanların göründükleri gibi olup olmadığını merak etmekle başlar.

Aristoteles, *Metafizik*, I, 2, 983a12-13

Buraya kadar ortaya konmaya çalışıldığı üzere Toulmin'in yaklaşımı teorik tanımları değil amaç ve kullanımları başlangıç noktası kabul etmekle işlevci, olguyu ve pratik akıl yürütmeyi temel almakla empirik, argümanların rasyonel değerlendirilmesi konusunda olması gerekeni değil olanı belirlemeyi amaçlamakla tanımlayıcı bir nitelik arz eder. Yazar kesinlik ile doğruluğun, mantık ile akılcılığın aynı şeyler olmadığını vurgular ve akıl ve mantık kavramlarının, yerleşik kullanımlarından daha geniş anlaşılması gerektiğini savunur. Ona göre dil ile akıl ve akıl yürütme, retorik ile mantık, olgu ile değer, bilgi ile etik ayrı değil geçişkendir. Akılcılık hem rasyonelliği hem de makullüğü gerektirir, hesaplamanın yanında uyum sağlamayı da içerir. Dolayısıyla etik alanında da akılcılıktan söz edilebilir. Doğruluk hem etik hem de epistemolojik bir meseledir. Ayrıca mantık şekli tutarlılıktan ibaret değildir. Hem bilimsel hem felsefi hem de hukukî akıl yürütmeye şekli geçerlilikten ziyade maddî sağlamlık önemlidir. Bir argümanın tutarlı olması

¹³⁸ Toulmin/Rieke/Janik, *An Introduction to Reasoning*, s. 301-307.

yanında mevcut veya potansiyel gerçeğe de uyumlu olması gerekir. Doğru akıl yürütme, hukukî veya etik değerlendirme soyut ve genel kurallara uygunluktan ziyade somut durumun - amaç, işlev ve sonuçların - dikkate alınmasını gerektirir. Yapılması gereken, kuralların ayırım gözetilmeksizin uygulanması değil kurallar uygulanırken ayırımların gözetilmesidir. Bütün bu söylenenler akıl yürütmenin özel bir türünü teşkil eden hukuk için evleviyetle geçerlidir.

Ne meşruluk ne haklılık ne de hukuka uygunluk koşullardan bağımsız olarak belirlenebilir. Hukuk doğası gereği yasayı ve hakkaniyeti, hem olguyu hem değeri, olanı ve olması gerekeni içerir. Hukukî doğruluk bir yasaya uymaktan fazlasını, somut durumu dikkate almayı, farkları özenle ele almayı, doğru ayırımlarda bulunmayı, geçerli akıl yürütmeyi ve bunları ifade etmeyi gerektirir. Hukuk hem mevcut bir olgu hem de bir imkân, potansiyeldir. Belirli-bir-çağda-olan ile aynı-çağda-olması-gereken arasındaki etkileşimde var olur. Hukukun düzen kurması, etkili veya geçerli olması ancak bu diyalektikte imkân bulur.

Toulmin Aristoteles'in bir formalist değil pragmatist olduğunu düşünür ve onun varisi olarak görülebilir. Zira her ikisi için de dil ile gerçeklik, kültür ile doğa, teori ile pratik, bilgi ile bilgelik, akıl ile etik, mantık ile retorik, konuşma ile düşünme, düşünme ile tartışma, tartışma ile anlama, anlama ile bilme birbirinden ayırt edilebilir ama ayrı değildir. Ayırt etmek zorunlu ve kullanışlıdır ama ayırımlar kesinmiş gibi değerlendirildiğinde dogmatizme yol açar. "Tek bir doğru var" ile "en az bir doğru var" arasında üç kelime, bir teori farkı ve sayısız ayırım bulunur. Kesinliğin alanı sınırlı, gerçeklik değişkendir. Doğruluğun ölçütü gerçeklik, göstergesi gerekçedir.

KAYNAKÇA

- Alexy**, Robert: *A Theory of Legal Argumentation: The Theory of Rational Discourse as Theory of Legal Justification*, 1st pbk. ed., Oxford University Press, Oxford, New York 2010, (A Theory of Legal Argumentation).
- Alexy**, Robert: "On Necessary Relations Between Law and Morality", *Ratio Juris*, C. 2, S. 2 (1989), s. 167-183.
- Alexy**, Robert: "The Ideal Dimension of Law", *The Cambridge Companion to Natural Law Jurisprudence*, ed. George Duke, Robert P. George, Cambridge University Press, 2017, s. 314-341.
- Aristoteles**: *Metafizik*, (çev. Y. Gurur Sev); 5. Baskı, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2019.
- Aristoteles**: *Nikomakhos'a Etik*, (çev. Saffet Babür); Bilgesu Yayıncılık, Ankara 2014.
- Aristoteles**: *Retorik*, (çev. Ari Çokona); 5. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2021.
- Aristotle**: *Aristotle's Ethica Nicomachea*, (ed. J. Bywater); Clarendon Press, Oxford 1894.
- Aristotle**: *Aristotle in 23 Volumes, Vols.17, 18*, (trans. Hugh Tredennick); Harvard University Press, Cambridge, MA 1933, London 1989.
- Aristotle**: *Aristotle in 23 Volumes, Vol. 19*, (trans. H. Rackham); Harvard University Press, Cambridge, MA 1934.
- Aristotle**: *Aristotle in 23 Volumes, Vol. 22*, (trans. J. H. Freese), Harvard University Press, Cambridge, London 1926.
- Aristotle**: *Aristotle's Metaphysics*, (ed. W.D. Ross); Clarendon Press, Oxford 1924.
- Aristotle**: *Ars Rhetorica*, (ed. W. D. Ross); Clarendon Press, Oxford 1959.
- Bermejo-Luque**, Lilian: "Toulmin's Model Of Argument and The Question of Relativism", *Arguing on The Toulmin Model: New Essays in Argument Analysis and Evaluation*, (ed. David Hitchcock, Bart Verheij); Springer, Dordrecht 2006, s. 71-85.
- Feteris**, Eveline T. (çev. Ertuğrul Uzun); *Hukuki Argümantasyonun Temelleri: Yargı Kararlarının Gerekçelendirilmesi Teorileri Hakkında Bir Araştırma*, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2019.

- Hart**, H. L. A.: “The Ascription of Responsibility and Rights”, Proceedings of the Aristotelian Society, C. 49, 1948, s. 171-194.
- Hume**, David: A Treatise of Human Nature, (ed. L. A. Selby-Bigge); Clarendon Press, Oxford, 1960.
- Ross**, David: The Right and the Good, (ed. Philip Stratton-Lake); 2. Baskı, Clarendon Press, Oxford, 2007.
- Slob**, Wouter H.: “The Voice of the Other: A Dialogico-rhetorical Understanding of Opponent and of Toulmin’s Rebuttal”, Arguing On The Toulmin Model: New Essays in Argument Analysis and Evaluation, (ed. David Hitchcock, Bart Verheij); Springer, Dordrecht 2006, s. 165-180.
- Toulmin**, S.: “Rationality and The Changing Aims of Inquiry”, Studies in Logic and the Foundations of Mathematics (ed. Patrick Suppes, Leon Henkin, Joja Athanase, Gr C. Moasil), Proceedings of the Fourth International Congress for Logic, Methodology and Philosophy of Science, Bucharest 1971, Elsevier 1973, C. 74, ss. 885-903, doi:10.1016/S0049-237X(09)70406-9.
- Toulmin**, S. E./**Baier** K.: “On Describing”, Mind, New Series, C. 61, S. 241, 1952, s. 13-38.
- Toulmin**, Stephen: “Equity and Principles”, Osgoode Hall Law Journal, C. 20, S. 1, 1982), s. 1-17.
- Toulmin**, Stephen: “From Logical Systems to Conceptual Populations”, PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, C. 1970, 1970, s. 552-564, doi:10.1086/psaprocbiennmeetp.1970.495787, (“From Logical Systems”).
- Toulmin**, Stephen: Human Understanding, I. Cilt, Clarendon Press, Oxford 1972, (Human Understanding).
- Toulmin**, Stephen: Knowing and Acting: An Invitation to Philosophy, Macmillan, New York, London 1976, (Knowing and Acting).
- Toulmin**, Stephen: “Rationality & Reasonableness: From Propositions to Utterances”, Revue Internationale de Philosophie, C. 50, S. 196 (2), 1996, s. 297-305.
- Toulmin**, Stephen: “Rationality and Scientific Discovery”, PSA: Proceedings of the Biennial Meeting of the Philosophy of Science Association, C. 1972, 1972, s. 387-406.
- Toulmin**, Stephen: “Reasoning in Theory and Practice”, Arguing On The Toulmin Model: New Essays in Argument Analysis and Evaluation,

(ed. David Hitchcock, Bart Verheij); Springer, Dordrecht 2006, s. 25-29.

Toulmin, Stephen: Return to Reason, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 2001.

Toulmin, Stephen: “The Construal of Reality: Criticism in Modern and Postmodern Science”, *Critical Inquiry*, C. 9, S. 1, 1982, s. 93-111, doi:10.1086/448190, (“The Construal of Reality”).

Toulmin, Stephen: “The Tyranny of Principles”, *The Hastings Center Report*, C. 11, S. 6, 1981, s. 31-39, doi:10.2307/3560542.

Toulmin, Stephen: The Uses of Argument, Updated Edition., Cambridge University Press, Cambridge, New York 2003.

Toulmin, Stephen E.: An Examination of The Place of Reason in Ethics, Cambridge University Press, Cambridge, 1953, (Reason in Ethics).

Toulmin, Stephen/**Rieke**, Richard/**Janik**, Allan: An Introduction to Reasoning, 2nd b., Macmillan, New York, London 1984.

Uzun, Ertuğrul: Hukuk Metodolojisinin Sorunları, 2. Baskı, Nora Kitap, İstanbul 2017.